

מדינת ישראל
משרד החינוך התרבות והספורט
המינהל לחינוך התיישבותי ועליית הנוער

מורשת יהדות אתיופיה

קהילת "ביתא ישראל" באתיופיה ובישראל.

השתתפו בכתיבה: מלקמו יעקב, סולומון מברטו, זיוה מקונן, שושנה
סמואל, אורלי אוסדון, רחמים מלקו.
יעוץ פדגוגי והבאה לדפוס - ד"ר שלום שמאי.

הוצאת המרכזיה החינוכית של המינהל לחינוך התיישבותי ועליית הנוער
האגף לחינוך והדרכה בפנימיות.

ת"א - תשס"ב, 2002

תוכן העניינים

תוכן העניינים.....	עמ'
פתח דבר	עמ'
מוצא וקורות העדה - רקע.....	עמ'
השפה האתיופית	עמ'
מפת מקומות מושבם של יהודי אתיופיה.....	עמ'
תולדות יהודי אתיופיה והגרסאות השונות.....	עמ'
ממלכת הגדעונים באתיופיה, אלדד הדני.....	עמ'
קשרי העם היהודי עם קהילת ביתא ישראל.....	עמ'
התעוררות העולם היהודי.....	עמ'
פעולותיו של יעקב פייטלוביץ'.....	עמ'
פלישת האיטלקים.....	עמ'
אבא מהרי	עמ'
חלומות וגעגועים לירושלים.....	עמ'
ציונות.....	עמ'
מבנה המשפחה, מעמדה וחייה בתוך הקהילה.....	עמ'
כבוד המבוגר במשפחה האתיופית.....	עמ'
חלוקת תפקידים במשפחה האתיופית.....	עמ'
יחסי הורים וילדים באתיופיה.....	עמ'
המנהיגות הרוחנית, הקהילתית ומנהיגיה.....	עמ'
ישוב סכסוכים בתוך המשפחה.....	עמ'
מנהגי קבורה ואבלות אצל יהודי אתיופיה.....	עמ'
החינוך באתיופיה.....	עמ'
החינוך היהודי.....	עמ'

החגים.....עמ'

חג הסיגד.....עמ'

השבת.....עמ'

ראש השנה.....עמ'

יום הכיפורים.....עמ'

חג הסוכות.....עמ'

חג פורים.....עמ'

חג הפסח.....עמ'

חג השבועות.....עמ'

מועדים אחרים.....עמ'

ימי צום ותענית.....עמ'

נספחים:

נספח מס' 1 - מאבא טצאנגא.....עמ'

נספח מס' 2 - יומן - "יום בחיי סנבטו.....עמ'

נספח מס' 3 - יונה בוגלה- "מזכרונות תלמיד כושי (פלשי) בא"י.....עמ'

פתח דבר

תולדות עלייתה וקליטתה של עדת "ביתא ישראל" הן סיפור מופלא בתהליך קיבוץ גלויות ישראל המתרחש בדורנו.

מסירות הנפש של יהודי אתיופיה למען השמירה על המסורת ולמען עלייתה לירושלים יכולה לשמש דוגמא ומופת לכל מי שלומד על הקיום היהודי בגלות. בני נוער נוטים לחשוב לעיתים, שככל שימהרו לשכוח את עברם ולהתנתק ממסורת העבר, כך ימהרו להתקבל ולהיקלט בחברה החדשה. אך למעשה, ההפך הוא הנכון: רק אדם בעל שורשים עמוקים הגאה בעברו, יש לו כוחות הנפש הדרושים כדי להכיר את המציאות החדשה ולהתקבל בה כשווה בין שווים.

הנטיה לשכוח את העבר עלולה להיות חזקה יותר אצל תלמידים הלומדים בפנימיות ובקהילה בכלל (יוצאי אתיופיה) בשל ההבדלים הקיימים בין המסורת של יהדות אתיופיה לזו של שאר קהילות ישראל. סכנה זו מחייבת אותנו לחזק עוד יותר את הקשר של הנוער קהילות בני הנוער יוצאי אתיופיה לעברם, על מנת לחזק את ההכרה שהמשותף בין כל חלקי עם ישראל רב ועמוק יותר מן המפריד והמייחד. זו מטרתה העיקרית של התוכנית "דע מאין באת" להכרת המסורת של עדת ביתא ישראל, שהוכנה על ידי החברים: מלקמו יעקב, אורלי אוסדון, סלומון מברטו, זיוה מקונן, ושושנה שמואל.

אנו מצפים שתוכנית זו תהיה חלק בלתי נפרד מן ההכשרה החינוכית של כל התלמידים יוצאי אתיופיה, של הנוער הישראלי הקולט, ושל הצוותים החינוכיים.

שמואל דוקוב

מרכז הפיקוח על הפנימיות הדתיות

מוצא וקורות העדה - רקע

אתיופיה נמצאת במזרח אפריקה. שטחה, עם אריתריאה, שקיבלה לאחרונה עצמאות, היא יותר ממיליון קילומטרים מרובעים. זהו שטח הגדול יותר מפי 30 משטחה של מדינת ישראל.

הארץ מחולקת ל - 13 מחוזות, ומספר תושביה כ - 65 מיליון נפש.

אתיופיה גובלת בסומאליה במזרח, בקניה בדרום, בסודאן במערב, והחלק הצפוני גובל בים סוף (ראה מפה מצורפת בסוף פרק א').

הארץ ידועה בנופיה המרהיבים. יש בה שרשרת הרים שמתרוממת לגובה של 4000 מטר. אחד ההרים הגבוהים באתיופיה נמצא באזור סמיין. הוא נקרא "ראס דאשין", ומתנשא לגובה של 4620 מ'. לשרשרת ההרים יש השפעה מכרעת על האקלים, ועל ההיסטוריה החברתית של ארץ זו, בהיותה גורם מרתיע אויבים וכובשים.

הכלכלה של אתיופיה מתבססת בעיקר על חקלאות מאחר ואדמתה פוריה. פני הקרקע חרוצים בערוצי הנהרות, בגאיות צרים וארוכים ובקניונים עמוקים.

באתיופיה נמצאים אגמי המכתש המפורסמים ביופיים, ובראשם אגם "טאנה" הענקי, שצפונית לו התגוררו כמה ריכוזים של יהודי אתיופיה. מאגם "טאנה" זורם "הנילוס הכחול" שהוא הנהר הארוך בעולם, והוא נקרא בשפת המקום "אבאי". שם זה ניתן לו בשל האדמה העשירה והמינרלים שהנהר סוחף עמו מאתיופיה עד מצרים.

מזה כמה עשרות שנים אתיופיה שרויה בבצורת כבדה, שהביאה למותם של מאות אלפי בני אדם, צאן ובקר, וגרמה לבריחתם של מאות אלפים מתושביה אל עבר הגבולות ובמיוחד לעבר גבול סודאן.

במשך 30 השנים האחרונות, אתיופיה נמצאת בתהליך של תיעוש ומודרניזציה. מאז שעלה לשלטון המשטר הקומוניסטי ב-1974, נקלעה הארץ למלחמות פנימיות ולמרידות. היו ניסיונות להביא ליתר שוויון זכויות, לחלוקה מחדש של אדמות, ולהוראת קרוא וכתוב בכל הגילים, כדי להתגבר על האנאלפבתיות באתיופיה, אך השפעתה של המלחמה הפנימית הייתה הרסנית מבחינה חברתית וכלכלית. האוכלוסייה באתיופיה כוללת עשרות שבטים מגזעים שונים נוסף למוסלמים, לנוצרים וליהודים (שמהווים מספר קטן יחסית).

השפה האתיופית

באתיופיה ישנם למעלה מ-76 ניבים. בני האמהרה שהם 30% מהאוכלוסייה, מייצגים את הקבוצה הדומיננטית בשלטון ובחברה, ולמעלה מ-100 שנה נלמדת הלשון האמהרית כלשון העיקרית בבתי-הספר. יהודי אתיופיה שהם ביתא ישראל, חיו באתיופיה גם באזור גונדר וגם באזור טיגר, לכן אנו מוצאים את שתי קבוצות הדוברות את שתי השפות. שפת התפילה של יהודי אתיופיה היתה: שפת הגזע, הנחשבת לשפת "הקוצס", הדומה לשפת האידיש, בה דיברו היהודים באתיופיה. שפת הגזע היא לשון אתיופית עתיקה ממוצא שמי המצויה גם בשימושה של הכנסייה הקופטית.

הלשון המדוברת היא לשון הסביבה : האמהרית – באמהרה ("איזור גונדר") או טיגרניה בטיגרי (בצפון מזרח). עדיין יודעים כהני וזקני העדה את שפת התפילות וכתבי הקודש.

היהודים באתיופיה

מקומות מושבם של יהודי אתיופיה התרכזו בארבעה אזורים עיקריים:

1. גונדר וסמיין.

2. טיגראי.

3. וולקאייט.

4. קווארה.

הקהילה היהודית הגדולה ביותר באתיופיה התרכזה בצפון מערב אתיופיה, באזור שמצפון לאגם "טאנה", הכולל את כל הכפרים באזור זה ואת הרי סמיין. קהילה יהודית גדולה נוספת התפתחה באזור טיגראי שבצפון המדינה. באזור וולקאייט בלסטה (וולו), היתה קהילה יותר קטנה. היהודים התרכזו באזורים השונים בעיקר סביב הנהרות ובהרים, והם נפגעו פחות מהבצורת שפגעה באתיופיה.

תולדות יהודי אתיופיה

מאין ומתי הגיעו היהודים לאתיופיה?

לשאלות האלה אין תשובה אחת. ישנן מספר גרסאות הנשענות על מסורות שונות. יש לציין, כי מקורות בכתב על תולדות יהודי אתיופיה קיימים החל מהמאה ה-14. בתקופה זו נוצר המונח "ביתא ישראל". שפירושו: מבית ישראל, קרי, חלק מעם ישראל.

מסורות רבות רווחות בקרב אנשי העדה, בצד השערות של חוקרים והיסטוריונים לגבי מוצאם של יהודי אתיופיה.

המסורת עממית

המסורת העממית גורסת שיהודי אתיופיה הם צאצאי שלמה המלך ומלכת שבא. לפי המסופר בתנ"ך (מלכים א' י' א-י"ג), מלכת שבא באה לראות את חכמת שלמה המלך, בירושלים. לאחר הביקור בירושלים ילדה את מנליק. לפי מסורת זו, שלמה המלך שלח אנשים מבני ישראל ללוות את מלכת שבא ובנם מנליק לארץ כוש.

מסורת חורבן הבית הראשון

גירסה אחרת מבוססת על מסורת המקובלת על בני העדה, לפיה, עם חורבן בית ראשון ירדו הגולים דרך מצרים לאתיופיה. יש הטוענים, כי השבט שירד לאתיופיה היה שבט יהודה, ואחרים אומרים שהיה זה שבט דן.

לאחר חורבן בית ראשון, בני ישראל גלו לבבל (גלות 70) שנה. כאשר במקביל ירדה קבוצה קטנה של יהודים לאתיופיה דרך מצרים, אך היהודים האלה לא חזרו לבית שני, אחת ההשערות היא שכנראה הם הרגישו כ"כ טוב, ולכן העדיפו להמשיך להיות באתיופיה.

יש מספר סממנים התומכים התומכים בגירסא, כי ביתא ישראל הם מבית הראשון.

סממן אחד: תפילת ביתא ישראל מתנהלת ע"י זמירות הקייסים כאשר כל הקהל עומד מאחוריהם, בדומה לזמירות שהיו מזמרים בבית - המקדש.

סממן שני: יהודי אתיופיה המשיכו עם ידיעה כי אסור לכתוב את התורה שבעל-פה.

לכן לצערנו, עם הזמן, כאשר הפוגרומים כלפי היהודים היו ברקע כל העת, נשכח חלק ניכר מהתורה שבעל פה. עד שבמאה ה-15 "מלקוסאוץ" (נזיר), החליט לכתוב את שולחן ערוך על שבת הנקרא: "טזז אסנבת".

בספרה של יעל כהנא, "אחים שחורים" (1977) מספר אבא אורי (דמות נערצת על יהודי אתיופיה), שבני ישראל ירדו למצרים בעקבות חורבן בית ראשון והתמקמו שם. אחרי המלחמה של קליאופטרה, מלכת מצרים, נגד הרומאים, הם היגרו לאתיופיה והתמקמו באקסום, ששנים רבות לאחר מכן הפכה לבירת השושלת הסלמוניקית.

באותה תקופה אתיופיה הייתה מיושבת ע"י שבטים אפריקניים שונים. בני ישראל, באו ממצרים הביאו איתם את תרבות המזרח, והפכו להיות השליטים הבלתי מוכתרים של האזור. הם אלה שהשפיעו רבות על קידום התרבותי של בני המקום.

גרסת עשרת השבטים האבודים

גירסה אחרת רואה ביהודי אתיופיה צאצאים של קבוצה מפורשי שבט דן, שירדו דרומה לאורך הנילוס והתמקמו סביב אגם טאנה. (מתוך מאמר בכתב העת "פעמים" מס' 33 ע"מ, עמ' 34, 1987).

ע"פ גרסתו של פרופ' קפלן בספרו: "ביתא ישראל (הפאלשה) באתיופיה מהעת העתיקה ועד המאה העשרים", הוא משער, כי מקורם של יהודי אתיופיה מנוצרים שהתגיירו. לפי התאוריה הזו, בימי הביניים בזמן התפתחות הנצרות באתיופיה, קיבלו על עצמם נוצרים את הדת היהודית.

ראוי לציין כי, עמדה זו של פרופסור קפלן אינה מקובלת על בני העדה. לדברי עדת ביתא ישראל באתיופיה, יש משום הדמיון לגורלם של קבוצים יהודיים בגלויות השונות: זרות ועוינות, גזרות ושמד, אונס ורדיפות, הרג וביזה מצד שכניהם, כל אלה, היו מנת חלקם דורות רבים".

הישרדותם המופלאה עד ימינו בסביבה כה מתנכרת ועוינת, מהווה עדות לחוסן אמונת ישראל ורצון הקיום היהודי שעמדו בשעות מבחן קשות של מסירות נפש וקידוש השם.

עד כאן המשותף עם שאר תפוצות ישראל, אולם שני תהליכים היסטוריים מיוחדים אופייניים לבני העדה:

האחד: הוא בידודם וניתוקם המוחלט משאר העם היהודי ואף מקהילות ישראל הקרובות בתימן ומצרים. ניתוק זה התרחש בתחילת ימי הבית השני ונמשך כ- 2400 שנים. ואכן, אין בתולדותינו עדה הראויה להיקרא נידחת ואובדת וששרדה ביהדותה עד ימינו כעדת יהודי חבש.

השני: יהודי כוש ידעו ימי זוהר של עצמאות ושלטון בגלותם.

במאבקים ובמלחמות שהיו מנת חלקם בימי הביניים לא היו הפאלשים מיעוט מסכן הנרדף בידי השלטון והעם בו ישבו. בקרב השבטים, יהודי חבש היו, במשך מאות שנים, שבט בעל עצמה וכח שמנה כנראה מאות אלפים וידע להיאבק, להלחם, להתקומם ולעיתים אף לנצח ולשלוט.

הידיעות המפורשות על היהודים וקורותיהם בחבש מתחילות לערך מהמאה העשירית. בשנת 960 היתה התקוממות של הפלאשים עם שבטי האגאו נגד מלכי אקסום משושלת מנליק, והדת הנוצרית השלטת. בראש ההתקוממות עמדה מלכה בשם יהודית (או אסתר). שיש הרואים בה יהודיה מנהיגת הפלאשים. מלכה זו פעלה להעביר את הנצרות מהארץ, שרפה כנסיות ומנזרים והרגה נזירים וכמרים. שושלת המלוכה שקמה אחריה ושלטה בחבש לערך 350 שנה, נקראה שושלת זאגוי ונראה שכח השפעתם של יהודי חבש בשלטון זה היה רב.

במחצית השנייה של המאה הי"ג שבה לשלוט שושלת מנליק והחלו מלחמות, כמעט בלתי פוסקות, כנגד הפלאשים שהסתיימו, למעשה, באבדן עצמאותם ובמפלתם הסופית של יהודי כוש בראשית המאה הי"ז.

הקיסר עמדא ציון (1314-1344), שניהל מלחמת קודש במוסלמים בדרום ובמזרח חבש, שלח את שר צבאו צאגה כריסטור בשנת 1332 למתקפה על הפלאשים שהתקוממו נגדו בצפון ובמערב ודכאם באכזריות תוך שהוא דוחקם למעוזיהם בהרי סמיין.

הקיסר זרע יעקב, המשיך ברדיפות ולשמו הוסיף את התואר: "משמיד היהודים". נתיניו חויבו לקשור על מצחם פיסת קלף עליו כתובה מחויבותם לדת הנוצרית. מענין שדוקא בזמנו גדלה השפעת היהדות ובכרוניקות החבשיות מזמנו מסופר על גיורים ליהדות וביניהם אפילו בן הקיסר עצמו, אבא צאגא, שנעשה לנזיר יהודי ידוע ובעל השפעה, חבר לאבא צברא ממנהיגיה הרוחניים של העדה.

כך נמשכו המלחמות והרדיפות לסירוגין בכל ימי המאות הט"ו והט"ז.

הדי המלחמות יצאו למרחוק, ויהודים בארצות הים התיכון, ששמעו על כך ואף היו שפגשו בשבויים פלאשים שנמכרו לעבדים בשוקי העבדים בעיקר במצרים, חשבו שבכך יש משום פעמיו של משיח, ושהמלחמות בין היהודים לנוצרים הם מסימניו המובהקים.

ממלכת הגדעונים באתיופיה

ע"פ סיפורו של אבא אורי, ממלכת הגדעונים נוסדה בשנת 960 לספירה. בממלכה זו שלטו בזה אחר זה שבעה מלכים כולם בשם גדעון, ומלכה אחת בשם יהודית. השושלת הגדעונית שלטה ארבעה דורות עד להולדתה של יהודית, בתו של גדעון הרביעי. יהודית הייתה המלכה הראשונה של קהילת ביתא ישראל. בתקופתה ועד עשרות שנים אחריה, הייתה המלוכה הפלאשית בשיא כוחה ותפארתה. בשנת 1434 קם מלך חדש, גדעון החמישי, ששלט עד 1468. הוא נלחם בנוצרים ואיחד את הפלאשים. בכתבי ההיסטוריה של אתיופיה מסופר שזרע יעקב נלחם בשליטים המקומיים: ה"ראסים" והמוסלמים.

בשנים 1563 - 1597 התנהלה מלחמה בין גדעון השביעי, מלך הפלאשים לבין המלך סרסה דנגל, מלך הנוצרים האתיופיים, שבסופה נוצחו הפלאשים. המלך גדעון השביעי נהרג, והיהודים נושלו מאדמותיהם, פוזרו במחוז בגימדר בכפרים קטנים ומרוחקים, ונשללה מהם הזכות לבעלות על הקרקע.

אלדד הדני - המקור האירופאי

אלדד הדני, נוסע בן המאה התשיעית, הוא המקור האירופאי הראשון שמספר על קיומם של בני ישראל באפריקה, באזור אגם טאנה. הנוסע הידוע, בנימין מטודלה בן המאה השתים עשרה, מספר שבאתיופיה חיים רבים מבני ישראל בכפרים משלהם על פסגות ההרים ובקרבת מקורות המים, ואינם משועבדים לשליטי הארץ. החוקרים סוברים שלסיפורים האלה אין בסיס היסטורי מוצק מאחר וסיפורים אלו הועברו בע"פ ולא בכתב ולפיכך קשה להסתמך עליהם. מידע כתוב על יהודי אתיופיה פורסם בפעם הראשונה על ידי הנוסע האנגלי ג'ימס ברוס, (מתוך ספרו של ראובן קשאני "הפלאשים: קורות מסורת ומנהגים" משנת

(1976) שחזר ב - 1765 מסירו באפריקה, והזכיר במפורש את קיומה של קהילת "ביתא-ישראל". החוקר שיצא לגלות את מקורות הנילוס במרחבי אתיופיה, כלל בתאוריו המקיפים גם את היהודים. תאוריו של ברוס על קהילת ביתא ישראל, בספרים ובכתבי עת בעברית, נדחו ע"י היהודים באירופה, שלא קיבלו את האפשרות שבתוככי אפריקה התקיימו יהודים במשך שנים רבות. בעקבות הפרסומים של ברוס התעניינו בפלאשים גם המיסיונרים, שמטרתם הייתה להפיץ את הנצרות, ולהעביר את שרידי היהודים לדת הנוצרית.

אלדד הדני הוסיף לספר של אחר חורבן הבית הראשון הצטרפו אל בני דן היושבים בארץ כוש, גם בני השבטים: נפתלי, גד ואשר. בשנת 1828 כתב שמשון וולאך בספר הגיאוגרפיה "שבילי עולם" על מלך ומלכה ולוחמים יהודים באתיופיה, הממוקמים באזורים ווגרה וסמיין. הוא קרא להם בשם "פלאשים". חשיבות מיוחדת ישנה לכתבי המיסיונרים הפרוטסטנטים, שפעלו באותה עת באתיופיה, מטעם החברה הלונדונית להפצת הנצרות בקרב היהודים. המסיונר, הנרי שטרן, מהסן שבגרמניה פרסם באחד מכתבי העת של המסיון באנגליה בשנת 1831 את הדברים הבאים: "חזרתי לפני ארבעה שבועות מחבש. בארץ היא חיים יותר מרבע מיליון יהודים. נגרום להם להתנצר, יהיה הדבר לברכה לנצרות לא רק בחבש אלא גם באפריקה כולה. קשה לתאר את חשקם ותשוקתם של הפלאשים לדברי אלוהים חיים" (הדברים לקוחים מתוך הספר: "הפלאשים: מסורת ומנהגים", מאת ראובן קשאני 1976).

ראשון השליחים היהודיים מאירופה, שביקר אצל קהילת ביתא ישראל, הוא יוסף הלוי, מורה בבית-הספר של חברת "כל ישראל חברים" באדריאנופול שבתורכיה. בשנת 1868 חזר יוסף הלוי לפריס בלוויית נער מיהודי אתיופיה בשם דניאל, שסיפר על קורות הקהילה היהודית וביחד עם זה בא לרכוש השכלה באירופה. יוסף הלוי ניסה לעורר את העולם היהודי גם באמצעותו, בכדי שאלה יגלו התעניינות בקהילה

היהודית השכוחה, במיוחד לנוכח סכנת ההכחדה בשל הפעילות המיסיונרית, אך דבר לא נעשה מצד יהודי אירופה כדי לקרב את הקהילה הנידחת.

בשנים 1888 - 1892 הייתה בצורת קשה באתיופיה, המכונה ע"י הקהילה "כפו-קן" - תקופת הרעב. אלפי אנשים מתו ברעב ובמחלות, המוות ברעב ובמחלות ופעילות המיסיונרים הפחיתו את מספרם של יהודי אתיופיה.

בעוד שיהודי אתיופיה המתינו להתעניינות יהודי העולם, חלה תפנית לרעה במצבם. במחצית השניה של המאה התשע-עשרה נחתה על אזור צפון מערב אתיופיה סדרה של מכות - פלישה של דרווישים מוסלמים, בצורת ומגפות .

נראה שבתקופה שבין 1885-1895 אבדה כמחצית קהילת "ביתא-ישראל". הניצולים התפזרו בכל רחבי הארץ, בני הקהילה שבו והתקבצו רק בשנים האחרונות של המאה.

קשרי העם היהודי עם קהילת ביתא ישראל

התעוררות העולם היהודי

עד העת החדשה לא ידוע לנו על מפגשים וקשרים משמעותיים בין יהודי אתיופיה לשאר העם היהודי. ידיעות שהגיעו בימי הביניים על העדה ניזונו משמועות רחוקות על המלחמות בנוצרים, וכן ממפגשים עם מספר שבויי מלחמה מבני העדה שנפדו ע"י יהודים בעיקר במצרים - במאות ה"ט"ו ט"ז.

משלהי המאה ה"ח, וביתר שאת במאה ה"ט, רבו הפוקדים את יבשת אפריקה המתעוררת ובפרט את אתיופיה. נוסעים שונים, חוקרים ומסיונרים הביאו לידיעת בני אירופה את עובדת המצאו של שבט יהודי משונה ומיוחד בתוככי חבש. באותו זמן, באמצע המאה ה"ט, ניסו מספר שדר"ם שיצאו כשליחי קהילות ארץ ישראל לקהילות הגולה, להגיע גם לחבש, אולם ללא הצלחה. המצוקה הרוחנית באותן שנים היתה בשל פעילות ענפה של מיסיונרים ממערב אירופה שפשטו על כפרי הפאלשים וניסו לפתותם לנצרות. המיסיונרים הסבירו לבני השבט הנידח והשכוח, שאפילו לא ידעו שיש עוד יהודים בעולם, שהמשיח לו הם מחכים כבר בא וגאל את העולם ועתה יזרח גם עליהם אור. ויכוחים דתיים לא חסרו והשלטון אף הוא, שהיה עוין לפלאשים, הגביר את לחצו, וכך התפתו חלק מבני העדה לטבול לנצרות.

הידיעות על הצלחת המיסיונרים עם רבוי הידיעות על השבט היהודי הנידח, ובמיוחד לאחר פרסום חליפת מכתבי כהני העדה עם ראשי הקהילה בירושלים, הביאו להתעוררות יהודי העולם בעיקר במערב אירופה ובירושלים. מטרות ההתעוררות היו להכיר שבט זה ולחזק את יהדותו ומסורתו הקלושה כדי שיוכלו בני העדה לעמוד איתן מול ההשפעה הנוצרית.

פעולותיו של יעקב פייטלוביץ' למען יהודי אתיופיה

בתולדות קשרי העם היהודי עם עדת "בית"א ישראל" באתיופיה שמור מקום מרכזי לאדם אחד, יותר מכל - לד"ר יעקב פייטלוביץ'.

יעקב פייטלוביץ' היה במשך למעלה מיובל שנים הפועל והמפעיל, הלוחם והדורש המרכזי למען יהודי חבש בקרב יהדות העולם. בעיני יהודי אתיופיה נדמה כנציגו של העם היהודי וכגואל ומושיע. כיהודי שומר תורה ומצוות, היה פייטלוביץ' חדור בשאיפות דתיות לאומיות וראה עצמו כשליח לקשורם של יהודי חבש עם אחיהם ועם מורשת יהדות העולם.

יעקב נוח פייטלוביץ' (יהודי פולני, שהיה תלמידו של יוסף הלוי) הגיע אל ריכוזי "ביתא ישראל" בשנים 1904-1905, ומצא בהם שרידים של קהילה מפוארת. (מתוך הספר "ביתא ישראל סיפורם של יהודי אתיופיה 1963).

באמצעות סדרה של פעולות ניסה פייטלוביץ' להביא לידיעת קהילות היהודים בעולם את מצבם של יהודי אתיופיה. הוא ניסה לשכנע גם את יהודי אתיופיה לשנות את מנהגייהם הדתיים, כך שיתאימו למנהגי היהדות הרבנית, וישמשו הוכחה ליהדותם. מכיוון שדרישותיו של פייטלוביץ' הפחידו את אנשי ביתא ישראל, כפי שהפחידו אותם דרישותיהם של המיסיונרים, התנגדו בני הקהילה להצעותיו של פייטלוביץ'. נראה כי פייטלוביץ' הצליח למשוך את תשומת הלב של יהודי העולם אל קהילות "ביתא-ישראל", יותר משהצליח בהצלחתם או בשינוי מנהגייהם. ניתן אפוא לומר, שביקוריו של פייטלוביץ' נתנו לקהילה תקווה מחודשת, וחיזקו אותה בהתנגדותה למיסיונרים. לעומת זאת, יהדות העולם נותרה אדישה לגורל יהודי אתיופיה.

פייטלוביץ' ייסד בית ספר יהודי באדיס אבבה בשנת 1922, שפעל עד לפלישה האיטלקית לאתיופיה בשנת 1935.

מביקורו הראשון באתיופיה חזר פייטלוביץ' עם שני נערים, במטרה להכשירם להוראה ולמנהיגות בקרב העדה. אגרת שהופקדה בידיהם מטעם המנהיגות הרוחנית, הכילה מסר בו מבקשים הקייסים שלא ישכחו את יהודי אתיופיה.

אגרת מנהיגי העדה אל קהילות ישראל - תרס"ט (1908).

בישיבתו של יעקב פייטלוביץ' באמבא גואליט במסעו השני, בתשרי תרס"ט (1908), נמסרו לו מכתבים רבים וכן אגרת החתומה בידי עשרים ושלושה מכהני וזקני העדה הפונים אל אחיהם היהודים בעולם.

להלן נוסחה של האגרת:

"ברוך ה' אלוהי ישראל אלהי כל רוח וכל בשר".

אגרת הנשלחת מאת קהילות ישראל אשר בחבש אל אחינו, קהילות ישראל בכל העולם. שלום, שלום לכם בני ישראל, מה שלומכם?

האגרת ששלחתם לנו בידי מורנו יעקב נח בן משה פייטלוביץ' הגיעה אלינו וגרמה לנו נחת. לפנינו היה עצם קיומכם כאגדה בעינינו, אולם עכשיו הננו בטוחים בדבר ואנו שמחים מאוד על כך.

הידיעות שקבלנו מכם חזקו ונחמו את לבנו. עצובים אנו מאוד. רחמו עלינו והתפללו בעדנו. תודה לאל, עדיין אנו מחזיקים עד היום הזה באמונתנו באל אחד ובתורת

משה. לא נתן אלוהים עד עתה שיושמד זרע יעקב בארץ חבש.

לפנים סבלנו צרה ומצוקה ורבים מאתנו עברו בעל כורחם לנצרות.

עכשיו יש לנו תודה לאל מלך טוב. מנילק רוצה שכל אחד יחיה לפי אמונת אבותיו.

יתן לו אלוהים חיים ארוכים. אבל כיוון שאין לנו בתי ספר וספרינו נשמדו, הביאו

המיסיונרים את אחינו לידי בגידה בחלקם בינהם את ספרי אמונתם.

עתה, כששמענו את בשורתכם, הננו שמחים שמחה גדולה.

יהדות חבש מלאת תקוות היא. מאז בואו של מורנו יעקב, נושאים כל היהודים את

עיניהם אליכם. אם נקבל ספרים, בתי ספר ומורים כדי שיוכלו ילדינו ללמד נהיה

מרוצים מאוד. בכוחותינו אנו לא נוכל להגיע לכך.

הננו מתפללים אל האלוהים שיאריך ימים לכל בני ישראל ולמורנו יעקב. אנו

מתפללים כמו כן שהאלוהים יפגיש אותנו כולנו איש אל אחיו.

ישמור ה' אלוהי אברהם, יצחק, יעקב ומשה את מורנו יעקב נח בן משה".

בני העדה תלמידיו של פייטלוביץ', השפיעו על אחיהם לקהילה במידה מוגבלת ביותר, מכיוון שלמדו באדיס אבבה, ששם מס' היהודים מועט, ולכן המגע והגישה היו מוגבלים, ובכל זאת אחדים, שרכשו השכלה, כדוגמת פרופ' תמארת עמנואל ומאוחר יותר יונה בוגלה, השתדלו רבות לטובת בני קהילתם.

פלישת האיטלקים 1935-1936

הפלישה של האיטלקים לאתיופיה ב- 1935-1936 שמה קץ למפעלו החינוכי של פייטלוביץ'. הוא עצמו נאלץ לצאת את אתיופיה, ופרופ' תמארת עמנואל עבר עם תלמידיו לגונדר, ולבסוף נמלט מאתיופיה. שנה לאחר מכן נקבעו ע"י האיטלקים, שליטי אתיופיה, חוקים גזעניים.

בעקבות חזרתו לשלטון של הקיסר היילה סאלסי נקשרו יחסים דיפלומטיים בין אתיופיה וישראל, ומומחים ויועצים מישראל נשלחו לאתיופיה לעזור בפיתוח הארץ. רבים מהם קיימו קשר עם בני קהילת "ביתא-ישראל".

באמצע שנות החמישים (1955-1956) הובאו לישראל 24 תלמידים שנשלחו להתחנך בכפר הנוער "כפר בתיה". התלמידים הגיעו בשתי קבוצות, קבוצה ראשונה בת 12 תלמידים מאזור גונדאר, וקבוצה שניה בת 15 תלמידים מאזור טיגרה. המטרה הייתה: להכשיר בארץ מורים ומנהיגים מבני העדה ולהחזירם לאתיופיה, כדי ללמד בבתי ספר שבקהילות "ביתא-ישראל". בין שאר התלמידים היה גם יוסף דוד, שסיפורו מובא בהמשך.

כמיהתם של יהודי אתיופיה לציון (ירושלים)

זיקתם של יהודי אתיופיה לציון (ירושלים) מתבטאת: בתפילות, בסיפורים, מכתבים ואגרות לארץ באמצעות שליחים, הם שמרו על דתם עד כדי קידוש השם. סיפורו של אבא מהרי הוא עדות לזיקתם של יהודי אתיופיה לעם ישראל, ולא"י.

אבא מהרי

הסיפור על אבא מהרי

רבים מאנשי "ביתא ישראל" עזבו בשנת 1862 את כפריהם והלכו בכיוון צפון מזרח לכיוון ים סוף במטרה להגיע לירושלים. בראש מסע זה עמד אדם בשם אבא מהרי. הניסיון וכישלונו ידועים היטב לבני העדה, במיוחד בקרב הזקנים, ונתפסים על ידם כהתגלמות השאיפה השורשית של "ביתא ישראל" לעלות לירושלים.

המסע התקיים בימיו של המלך (קאסה) תיאודריוס (1855 - 1868), שתקופת שלטונו היא מהמתועדות ביותר בהיסטוריה של אתיופיה.

למסע זה יש מקורות אחדים ביניהם מכתביהם של המיסיונרים באותה תקופה, ודיווחו של יוסף הלוי, שבו מובאים הרישומים המוקדמים ביותר של מסע אבא מהרי, כפי שנשתמרו בקרב בני העדה.

מקור אחר למסע זה נמצא ב-16 עדויות מפי בני הקהילה שנרשמו בישראל. אחת העדויות מספרת:

"כפי שהאל הוציא את עמו ישראל ממצרים ביד משה, כך יגאל סיראק את בניהם, ביתא-ישראל" מתוך ארץ זו (אתיופיה), ויביאם אל ארץ כנען (ישראל) ושאבא מהרי הכהן הגדול יכה במטהו בים סוף ויעביר את העם ביבשה, וממך סיראק יבוא המשיח".

המסורת רואה באבא מהרי איש ישר צדיק ומכובד הולך בדרך ה' ופועל רבות כדי לעלות לארץ. בני העדה היו מוכנים ללכת אחריו, משום שהאמינו בו ובחלומותיו. הוא היה כמו נביא בשבילם. הוא חלם חלום ש"ביתא-ישראל" יגיעו לירושלים, הגישה אמרה שהאבות הקדומים באו מארץ ישראל לכן לשלוח לשם את הילדים ולצאת לשם בהמוניהם. מי שמקבל את הרעיון הזה - שייצא לדרך, מי שנוח לו באתיופיה - שיישאר; ומי שלא טוב לו בדרך - שיחזור, כי המסע הוא מרצון ולא כפיה.

יש אומרים שתיאודריס, קיסר אתיופיה, הרשה ליהודים ללכת לירושלים, מכיוון שהעריך אותם מאוד. חלקם היו חיילים אמיצים ומוצלחים, במלחמות, והוא שאל אותם איזה שכר הם מבקשים על שירותיהם, והם ענו שאינם רוצים לא כסף, לא זהב ולא רכוש באתיופיה, אלא רשות לעלות לירושלים. תגובת תיאודרוס הייתה: יותר טוב לי עשרה פלשים מעשרת אלפי גויים, אבל הוא הרשה להם ללכת. עוד אומרים על תיאודרוס, שהוא שלח את היהודים כשליחים, כי גם הוא רצה לעלות לירושלים. הוא האמין שבבוא העת הוא וממלכתו יגיעו לירושלים. הייתה לו אמרה כזו: "אני בעלה של אתיופיה וחברה של ירושלים". יש קשר בין ירושלים לאתיופיה שמתבטא בזה שבתי הכנסיות בימיו היו בנויים בדמות בית המקדש בירושלים. הייתה כנסיה בשם "ציון" בעיר אכסום. אכסום נחשבה "ירושלים שניה" וכאשר בנה לאליבלה עיר מתחרה, כינה גם את אתריה בשמות המזכירים את ירושלים וארץ ישראל.

לפי גירסא אחרת ההחלטה לצאת לדרך הייתה תוצאה ישירה של לחצים מצד המיסיונרים. הברירה שעמדה בפני "ביתא-ישראל" הייתה התבוללות או יציאה לירושלים.

הגרסאות השונות בקשר לסופו של המסע

גרסה אחת אומרת שהמסע הגיע עד תגרי. אחד המכשולים הקשים היה נהר תכזי, שהיה מלא עד גדותיו באותה עונה. גרסה אחרת רואה את נהר מרב, שהוא הגבול בין תגרי לארתריאה כמקום הפסקת המסע. רבים מתו כבר במדביי, משום שסבלו מרעב וחלו בחורף הקשה. במדביי נקברו רבים מן הנספים, ויש שם מצבה גדולה. יהודי מדביי ערכו "תזכר" (אזכרה) גדול לנספים. הם התייחסו אל עצם התפילה כאל תחליף להגשמת המטרה, כאילו באותן שעות הפך מקום המצאם במדבר לירושלים עצמה.

חלומות וגעגועים לירושלים

יהודי אתיופיה הם יהודים מאמינים, וירושלים נמצאת בליבם. ירושלים היא מרכז התפילה, ואין תפילה שלא הוזכרה בה ירושלים. בכל תפילה ביקשו מהקב"ה, שיחזיר אותם לארץ אבותיהם. כשהתפללו – התפללו לכיוון ירושלים, כששחטו - שחטו לכיוון ירושלים. ב"חג הסיגד", נאמרת תפילה לשלום ירושלים, בקשה ותחנונים מהקב"ה להעלותם ארצה במהרה. בשיחות המשפחתיות ובאירועים חברתיים תמיד הזכירו את ירושלים. כמעט בכל בית יהודי דיברו על רצונם לעלות לציון. הסבים והאבות סיפרו סיפורים על ירושלים הקדושה והדגישו, שרק אם יהיו צדיקים, ישמרו על התורה ויקיימו את המצוות, יזכו להגיע לארץ, להקריב קורבנות בבית המקדש ולחיות בארץ הקודש. ירושלים הוזכרה גם במשחקי חברה וסיפורים על אנשים שהאמינו שיום יבוא ויעלו לירושלים.

ציון וירושלים במשחקי הילדים

דוגמה אחת מצויה במשחק האינקוקליש, זהו משחק מחשבה להרחבת הידע הכללי, כדוגמת חידונים וחידות. במשחק שואלים שאלות בשיטת החידון. נשאל שאינו יודע להשיב צריך להפקיד משכון. בשלב הבקשות לפדיון המשכון, הילדים לא ביקשו לא כסף, לא זהב ולא ממתקים, אלא את ירושלים, למרות שהיתה רחוקה ולא ניתנת להשגה.

ציון וירושלים במנהגי הבנייה

בן הקהילה שבנה בית לא הציב לו יסודות חזקים, ולא הניח על הגג רעפים טובים. לשאלת אנשי הכפר למעשיו עליו לענות כי: בשנה הבאה אהיה בירושלים, אז למה לבנות בית עם יסודות טובים? את הבית החזק והטוב יש לבנות אך ורק בירושלים, כי היא יסוד החיים של עם ישראל.

איזכור ירושלים במשחקי הילדים, והזמניות בבניין הבית מבטאים את היחס המיוחד והכמיהה העזה של קהילת "ביתא ישראל" לירושלים.

נסיונות לשמור על קשר עם יהדות העולם

יהודי אתיופיה שרצו לעלות לארץ שמרו גם על קשרים עם יהודי הארץ ויהודי העולם, באמצעות אגרות ומכתבים, בהם ביטאו הכהנים (מהמנהיגות הרוחנית), "ביתא-ישראל" את רצונם לעלות לארץ, ובקשו שלא ישכחו אותם. בין שאר המכתבים ידוע גם מכתבו של אבא טצאנגא, אחד ממנהיגי הקהילה, שנשלח מאתיופיה לירושלים באמצעות שליחים, שפעלו בקרב יהודי אתיופיה. במכתב נשאלים יהודי ירושלים ובראשם יוסף, ("הכהן הגדול של כל העברים"), האם הגיע הזמן לשוב לארץ הקודש ולירושלים? הרקע לשאלה הייתה התעוררות משיחית בקרב הקהילה בשל הויכוחים והעימותים עם מיסיונרים אירופאיים ונוצרים מקומיים.

ציונות

אצל יהודי אתיופיה לא היה ספר בנושא הציונות, כל מה שהם ידעו על העם היהודי היה מסיפורים, הציונות שהם חשו באה לידי ביטוי בכל מיני דרכים. יהודי אתיופיה האמינו שהחסידות היו באות מירושלים בעונת המעבר. יהודי אתיופיה היו מתייחסים אל החסידות שהיתה להם הזכות לעוף מעל ירושלים, ועל שום כך הן היו סמל כמבשרי טוב. ברגע שהחסידות היו עפות להן בשמיים, נשים ילדים, גדולים וקטנים היו שובתים מכל מלאכה, היו מפנים את מבטם אל החסידות המתעופפות להן בשמיים, והיו שרים בהתרגשות רבה, את השיר: "שמלה שמלה אגרצ'ין (ארצנו), ירוסלם דהנה. זו היתה אחת מהדוגמאות של ביטויי הציונות השונים בקרב יהודי אתיופיה.

מבנה המשפחה, מעמדה וחייה בתוך הקהילה

המעבר של יהודי אתיופיה מעולם מוכר לחברה שונה, מודרנית ופולורליסטית גורם עד היום, למבוכה, ובלבול בתחומי חיים שונים בכלל, ובתחום המשפחה בפרט. לצורך הבנת המשפחה יוצאת אתיופיה, אנו מוצאים לנכון להציג את יהדות אתיופיה על רקע ארץ המוצא, העבר, התרבות, החינוך והמסורת. עקב ההבדלים המשמעותיים בין שתי התרבויות, נשים דגש על השוני, תוך התייחסות לתהליכי העלייה, הקליטה וההשתלבות בישראל. אתיופיה ממוקמת במזרח יבשת אפריקה. מספר התושבים הוא כ- 59 מיליון, מרבית האוכלוסיה היא כפרית. באתיופיה שתי דתות עיקריות: נוצרית ומוסלמית, וכן מיעוטים שונים, ביניהם יהודים. לפי המסורת הרווחת בקהילות, יהודי אתיופיה הם צאצאי גולי בית ראשון שהגיעו למצרים ולאחר מכן ירדו דרומה לסודאן עד שהגיעו להרים בצפון- מערב אתיופיה. העדה מכנה את עצמה מזה דורות "ביתא ישראל". השם "ביתא ישראל" מכוון לבטא את הקשר של העדה לאלוהי ישראל, דת משה, עם ישראל וארץ ישראל. מרבית יהודי אתיופיה היו מפוזרים במאות כפרים באזורים נרחבים בצפון-מערב אתיופיה, וגרו בד"כ באזורי מגורים נפרדים מאלו של הנוצרים והמוסלמים. הכפרים היהודיים נבנו בד"כ בקרבת נחלים ונהרות, וזאת מטעמים דתיים בעיקר. מקורות מים אלו שימשו לצורך טבילות טהרה. כמו כן שימש הנהר כאחד מאותם הסמלים המקשרים את יהודי אתיופיה בחוט בלתי נראה לירושלים. המנהיגות בקהילה היתה בידי מנהיגים רוחניים וחברתיים (הקייסים). המבוגרים הוו את מרכז המשפחה, והקשרים עם הילדים התבססו על יחסי סמכות וכבוד כלפי ההורים והמבוגרים. הילדים נשמעו למבוגרים בכל דבר, ודיברו אחריהם רק לאחר קבלת רשות. הציות היה כמעט מוחלט וסטיה מהתנהגות זו, גררה אחריה עונש חמור. המשפחה המורחבת הוותה מסגרת חברתית-קהילתית. מבנה המשפחה היה פטריארכלי ופטרילוכלי. ההורים היו מופקדים על חינוך הילדים. האב היה הסמכות המרכזית, אחראי

על פרנסה ומשמעת. האלימות כלפי הילדים היתה אסורה, מגיל שש לערך החלו הבנים לסייע בעבודות השדה, כאשר למידת התפקידים נעשתה בהדרגה תוך חיקוי המבוגר. למונח: "משפחה" בתרבות יהודי אתיופיה משמעות יחודית. חשוב להבחין בין שני מושגים עיקריים: "בית הסב ו"זמד". המשפחה המורחבת הייתה גם התא החברתי של הפרט בקהילת "ביתא ישראל". המשפחה הגרעינית הייתה בצמידות למשפחה המורחבת, שהייתה אחראית לכל בני המשפחה.

המשפחה חיה בצורה פטריארכלית מסורתית, והמנהיג הוא זקן השבט. בדרך כלל התגוררה כל המשפחה המורחבת במקובץ. משק הבית היה משותף, והמגורים הביאו לתחושת קירבה. עד ארבעה דורות גרו ביחד, ונחשבו לבית אב אחד. הייתה עזרה הדדית רבה מאוד. כאשר בן משפחה היה זקוק לעזרה התגייסו כל בני המשפחה לעזרתו. במקרים של סיכסוכים היו המבוגרים (לאו דווקא אב ואם) עוזרים לפתור את הסכסוך.

כבוד המבוגר במשפחה האתיופית

הרעיון של כבוד למבוגר, היתה לו פונקציה מאוד חשובה, בעיקר עבור המבוגרים. כאן בישראל או במדינות המערב, ידוע שאדם מגיע לגיל הזקנה, מעבר לדאגת המשפחה, ישנה את דאגת המימסד שדואג לספק את מחסורו, ולמעשה זהו החיסכון ששילם במהלך חייו לביטוח לאומי. אצל המשפחות המסורתיות במדינות המתפתחות, כגון אתיופיה, לכבוד המבוגר, היה מקום חשוב, והוא שימש כ"ביטוח לאומי". היתה זו הקניית זכות גדולה לילדיו ולניניו של המבוגר, אם אלו היו מטפלים בו ודואגים למחסורו עד סוף ימיו. את ההיפך מזה אנו רואים בתרבות המזרח הרחוק אצל הסינים, הסינים בגיל הזקנה נוהגים להתאבד.

אחד ההסברים לכך הוא: משום שהם לא זוכים לטיפול יעיל, כבודם נרמס, והם אינם רואים טעם להמשיך לחיות, לכן הם מעדיפים להתאבד ולהסתלק מהעולם הזה, לפני שכבודם האנושי ירמס כליל.

פתגם סיני עתיק אומר: "אבד את עצמך והצל את כבודך".

חלוקת תפקידים במשפחה באתיופיה

מבנה המשפחה באתיופיה היה היררכי (מדורג).

לאב היה מעמד בכיר והוא זה שהיה אחראי על פרנסת המשפחה.

תפקיד האישה היה בבית, אם כי, לא ציפו ממנה להיות עצמאית מבחינה כלכלית.

חלוקת התפקידים בין הגבר לאישה הייתה ברורה. הגבר עבד מחוץ לבית, והיה אחראי לפרנסת המשפחה ולייצוגה בפני הקהילה והעדה. פרנסתו הייתה מבוססת על חקלאות, מרעה, ונפחות.

ואילו האישה דאגה לגידול הילדים לחינוכם ולעבודות הבית כגון: בישול, כביסה, שאיבת מים וכדו'. אך גם האישה לקחה חלק חשוב בנטל הכלכלי בכך שהיא הייתה אומנת כמו: סריגה וכדרות.

יש לומר שסטטוס זה, כפי שהוא מתואר כאן, היה מקובל במובן החיובי ואף שימר את צביונה של הקהילה.

מצב זה השתנה מן היסוד בישראל. המעבר מעבודה עצמאית לעבודה שכירה והשלמת הכנסה מן הביטוח הלאומי הביא לירידה במעמד הגבר, אבי המשפחה כמפרנס העיקרי, ולעלייה במעמדה של האישה.

האישה, בדרך כלל, צעירה מבעלה, קלטה את השפה העברית, והפכה לדוברת המשפחה. היא יצאה לעבודה והפכה להיות עצמאית מבחינה כלכלית. השינוי חיזק את עצמאותה, לעיתים אף יותר מבעלה. הירידה במעמד הגבר לעומת העליה במעמד האישה גרמו במקרים רבים להפרת הסדר המשפחתי המוכר מהחיים באתיופיה. השינוי גרם לעיתים, למתחים ולחיכוכים בין בני הזוג. יש לציין, שתופעה

זו אינה נחלתה הבלעדית של העדה, והיא מוכרת גם במשפחות עולים מגלויות אחרות.

יראת כבוד וסמכות כלפי מבוגרים אחרים במשפחה.

במשפחה המורחבת באתיופיה, הצעירים הכירו את המבוגרים שהיו בקרבתם במשך כל חייהם, וקבלו את סמכותם בשווה לסמכות ההורים. לעומת זאת, בארץ, המפגש עם בני המשפחה המורחבת מתרחש לעיתים נדירות, ואין לבני משפחה המורחבת אותה סמכות "אוטומטית" שהייתה למבוגרים באתיופיה.

האירוסין

האירוסין באתיופיה נעשו באמצעות שידוך.

בישראל נעשית ההיכרות ביוזמת בני הזוג, ולאחריה הבחור שולח את אביו וקרוביו לבקש את ידה של חברתו מהוריה. יוצא שההורים והדודים ממלאים בארץ תפקיד טקסי בלבד.

החתונה

החתונה באתיופיה נמשכת שבעה ימים בבית הכלה ובבית החתן. ביום החתונה בא החתן מלווה בעשרה עד עשרים שושבינים, ולוקח את הכלה מבית הוריה. את ירח הדבש הם מבליים בבית הורי החתן כשהם מוכנים למעבר לבית עצמאי הם בונים את ביתם ליד בית הורי החתן ועוברים לגור בו. משפחת החתן ומשפחת הכלה נותנים לבני הזוג אמצעי קיום ומחייה שהם הנדוניה. (כבשים, עיזים, פרות, תבואה וכסף).

עזרת המשפחה המורחבת בארגון חתונות

באתיופיה בני המשפחה המבוגרים היו אחראים למציאת בני זוג לצעירים. הנוהג הזה של אחריות משותפת קיים גם בארץ. אולם המעורבות של המבוגרים היא אך ורק רשמית (לאחר שהכירו בני הזוג שולחים את הדוד והאבא לבקש את ידה).

גירושין

במקרים נדירים הייתה פנייה של אחד מבני הזוג לבית המשפט האזרחי של המדינה באתיופיה. במקרה שהמאמץ של ה"קייס" וה"שמאגלויץ" (טקס), לעשות שלום בית נכשל, היה מתחיל משא ומתן על תנאי הגירושין בין בני הזוג, והוא התקיים בנוכחות ההורים.

ה"שמאגלויץ", הם אלה שמנסחים את הסכם הגירושין ועל בני הזוג לעמוד בתנאי ההסכם.

הסכם הגירושין

הילדים נשארים בדרך כלל בחזקת האישה, ילדים מעל גיל שבע נשאלים אצל מי הם רוצים להיות. במקרים רבים הילדים הולכים עם האב. ברוב המקרים, מגדלת אותם הסבתא (אם האב). גם כאשר האב נושא אישה בשנית, הילדים מנשואיו הקודמים נשארים אצל הסבתא.

ה"שמאגלויץ" מעודדים ביקורים של האב את ילדיו, אך הוא לא מחויב בכך.

מזונות לילדים - מקובל שהאב מחויב במזונות לילדיו עד גיל עשר, כאשר

הם מצויים אצל גרושתו. מעל גיל עשר, הילדים נחשבים ל"כוח עזר",

והבעל פטור ממזונות. המזונות ניתנים בד"כ פעם בשנה ע"י שקי תבואה.

המזונות בטלים כאשר האישה נישאת בשנית.

חלוקת רכוש - באשר ל"מאצ'ה" - נדוניה (הרכוש שהביאה עמה האישה

בנישואיה, בדרך כלל צאן ובקר) מוחזרת לה במלואה. יתרת הרכוש

המשותף הכולל בהמות, תבואה, רהיטי הבית וכו' מחולקים שווה בשווה בין בני הזוג.

דיוך - הבעל נשאר בבית, ואילו האישה והילדים שאיתה חוזרים לבית הוריה. אם אבי האישה הוא בעל אמצעים, בדרך כלל הוא בונה בית לבתו לידו. במשפחות עניות מצטרפת הבת לבית למשפחה.

השדה - אם השדה היה שלהם - הם מתחלקים בו, אם הזוג שכר את האדמה ומעבד אותה, נשאר השדה אצל הבעל. יכול התבואה של אותה שנה מתחלק בין בני הזוג.

לאחר הגירושין אסור לאישה להינשא בשנית במשך ארבעה חודשים, כדי לוודא שהיא לא בהריון, וכדי לאפשר לזוג לחזור בהם מהגרושין.

יחסי הורים וילדים מאתיופיה

באתיופיה, המבוגרים היו מרכז המשפחה. הילדים היו חייבים לקבל את סמכות ההורים ולכבד את המבוגרים. המצווה "כבד את אביך ואת אמך" נשמרה בקפדנות, והצעירים צייתו למבוגרים. הילדים דיברו רק לאחר קבלת רשות. סטייה מהתנהגות צייתנית גררה עונש חמור.

ההורים היו מופקדים על חינוך הילדים, והאם עודדה את הילדים להישמע לאביהם. ענישה פיזית למטרות חינוכיות הייתה מקובלת, אולם הייתה מוגבלת בעוצמתה. האב יכול היה להעניש את ילדיו בצביטות, בסטירות, או בהעמדה מחוץ לבית. מקובל היה שהילדים עמדו בזמן שהמבוגרים אכלו, גם זאת כדי לחזק את המשמעת ואת קבלת המרות.

אלימות חריפה ומתמשכת כלפי ילדים הייתה אסורה בהחלט.

החינוך לצייתנות הבטיח משפחה יציבה, ששמרה על כבוד אבי המשפחה ובאמצעותו על כבוד המשפחה.

התנהגות המבוגרים שימשה לבני הבית כמקור העיקרי לחיקוי ולאימוץ כללי התנהגות מיומנות חיים, ושל מורשת משפחתית ועדתית. חיקוי המבוגרים היה לרוב גם אמצעי לימוד, כיוון שבעבר לא למדו ילדים כפריים בבתי ספר. הלמידה נעשתה, כאמור, מן ההורים והמבוגרים באופן טבעי. בישראל מעמד הילדים שונה מן המקובל באתיופיה. הילדים זוכים לתשומת לב רבה יותר מן המבוגרים בתחומים רבים.

טיפול הילדים בישראל מביא למצב בו הילדים לומדים את השפה ואת מנהגי המקום ובמקרים רבים הופכים למייצגי המשפחה ומתורגמנים עבור ההורים. התמצאותם המהירה של הילדים במנהגים המקובלים בארץ הופכת את היוצרות המבוגרים צריכים את הילדים, בעוד שבאתיופיה הילדים נזקקו להורים. תלות זו בילדים קשה להורים.

העובדה שההורים הופכים להיות מונהגים במקום מנהיגים, מביאה במקרים רבים לחיכוכים ולנתק בין הילדים להוריהם. הילדים מרגישים שהוריהם איבדו את תפקידם והילדים קובעים בעצמם ובמקרים אחדים גם בשביל ההורים. מצב זה מביא לעיתים לחוסר משמעת ולפריקת עול.

מגורים אצל קרובים

כאשר בן משפחה נשלח ללמוד בבית-הספר או אצל הקייס, הוא נאלץ לגור רחוק מביתו. היה מקובל לחפש קרוב משפחה, שאצלו יגור בן המשפחה הלומד במשך כל תקופת הלימודים. נוהג זה מוכיח מחויבות רבה לבן המשפחה.

יתמות ואימוץ

כשבן המשפחה המורחבת התייתם או ננטש מסיבות שונות ע"י הוריו, דאגה לו המשפחה המורחבת. במקרה של מוות, של שני ההורים, הילדים בוחרים או בשני הסבים והסבתות משני הצדדים או באחד מהם. אם אין סבא וסבתא, האח של האשה, או הדודים לוקחים אחריות על הילד.

המשפחה המורחבת לוקחת אחריות והילד לא יוצא מחוץ למשפחה המורחבת.
הירושה נשמרת לו, בידי זקני העדה או קרובי משפחה.
התמיכה נעשית משני הצדדים, והחשיבות הרבה היא: שהילד יכיר את המשפחה
והקרובים לו.

המנהיגות הרוחנית הקהילתית ומנהיגיה

הקייסים, זקני הקהילה

הקייסים הם המנהיגות הרוחנית העליונה של העדה. לקייסים היו סמכויות רבות בתחומים הבאים: קביעת מועדים, חגים, ראש חודש, קיום טקסי נישואין וגירושין וכן קבורה וניהול חיי הרוח של הקהילה. הטלת סנקציות ("חרם") על מי שפגע במוסכמות הדתיות והחברתיות של העדה הייתה גם היא בסמכות הקייסים. ההקפדה הרבה והחמורה של המנהיגים הדתיים בנושאי דת, שימרה את הזהות היהודית של הקהילה, למרות הלחצים הרבים של הסביבה הנוצרית. לכל כפר או לקבוצת כפרים, היה "קייס" ממונה, ששימש כרועה רוחני. הוא היה אחראי על בית הכנסת ועל ניהול חיי הדת והקהילה. הקייס קיבל הסמכה רק לאחר שעבר מבחנים אצל הקייס הוותיק ביותר. בנוסף לתפקידיו בקהילה מילא הקייס תפקידים נוספים בהיותו חבר ב - "שמאגלוץ". זקני העדה וחכמיה, היוו את מוסד ה"שמאגלוץ" שהיה משני בחשיבותו לקייסוץ. למוסד חברתי זה היו כוח ועוצמה בתחומים שבין אדם לחברו, נקמת דם וכו'. פסיקתם של ה"שמאגלוץ" בסיכסוכים כגון: נושאי אישות, רכוש, וכו' הייתה מקובלת גם על שלטונות המדינה. במטרה ללמוד את ההבדלים בין הרשויות באתיופיה ובין הרשויות בישראל, מצורפת בהמשך רשימה של בעלי תפקידים לצד תפקידיהם. המנחה יבקש מן הלומדים להגדיר את תפקידיו של כל אחד מבעלי התפקידים המופיעים ברשימה. הטבלה תתמלא בתפקידים מתוך דברי המשתתפים.

יישוב סכסוכים בתוך המשפחה באתיופיה

המנגנון החברתי להשגת שלום בית

במקרים של סכסוכים בין בני זוג היו המאמצים הראשוניים והמרכזיים מופנים להביא לשלום בית.

אפשר לזהות מספר שלבים בניסיון להגיע לשלום בית.

השלב הראשון הוא "ארק" ע"י בני הזוג.

הפוגע (יכול להיות הבעל או האישה) מתנצל בפני בן הזוג הנפגע וסולחים אחד לשני. נוהג זה נדיר מאוד בקרב המשפחות המסורתיות, אך מקובל אצל הצעירים. אם לא הגיעו בני הזוג לשלום בית בכוחות עצמם, היו פונים לשלב הבא.

"ארק" ע"י המשפחה המורחבת - "זמד"

הנפגע פונה אל אחד מקרובי המשפחה של הצד השני, הפוגע, או לבעל השפעה כדי לבקש את עצתו ואת התערבותו גם להורים יש סמכות על בני הזוג. לכן מקובל היה לערב גם אותם. לעיתים מערבים את הקרובים של בן הזוג הנפגע. אם האישה היא הנפגעת, קורה שהיא עוזבת את הבית ביוזמתה, והולכת לבית הוריה. במקרה שהבעל הוא הנפגע הוא יכול לומר לאישתו לעזוב את הבית. המשפחה המורחבת עושה מאמצים להשפיע על בני הזוג להשלים, וברוב המקרים גם מצליחה להביא לשלום בית. אם הסכסוך מורכב מדי והמשפחה לא הצליחה לפשר, עוברים לשלב הבא.

"ארק" ע"י "שמאגלוץ"

הבעל או האישה ולעיתים קרובי המשפחה, פונים ל"שמאגלה" המקומי, כדי שיסייע להם בפתרון הסכסוך. ה"שמאגלה" או ה"שמאגלוץ" אינם קרובי משפחה של הזוג המסוכסך, וה"שמאגלה" הוא ניטראלי, ובשפת העדה: "השמאגלה הוא של כולם". אם הסכסוך מורכב מאד, ולא נפתר בקלות, פונים אל מספר חברי "שמאגלוץ". המבוגר מביניהם משמש כיושב הראש. הם קובעים תאריך. ביום שנקבע מגיעים בני הזוג, ההורים וקרובי משפחה.

תהליך הפישור יכול להימשך שעות, ובמקרים קשים לפעמים ימים רצופים. השמאגלוג' לא אוכלים ולא שותים עד לפתרון הבעיה. לאחר הבירור מתחיל מסע השכנוע, שמטרתו להביא את הצדדים לשינוי בהתנהגות. תחילה באמצעות משא ומתן עם בני הזוג, והמשכו בהפעלת לחץ כבד עליהם. כדי לקרב את בני הזוג מותר ל"שמאגלוג' " לשקר להם. כמאמר הפתגם: "שמאגלה וואשתו יאסתרקל" (המגשר משקר לשם השכנת שלום בית). לקראת סוף תהליך הפישור מטילים ה"שמאגלוג' " תנאי על האשם, והוא חייב לעמוד בו. אם החייב אינו יכול לעמוד בתנאי, הוא רשאי שלא לקבלו. אחת מההתחייבויות שמקבלים עליהם בני הזוג היא מעורבות של ה"וואס" (ערב). הערב יכול להיות חבר אך לא קרוב משפחה של אף אחד. הוא חייב להיות מקובל על שני הצדדים. כאשר הבעיה מתעוררת שוב, או הפוגע חוזר על מעשיו, פונים ל"וואס" והוא נוזף בפוגע ולעתים מתערב ומשכין שלום בית. הזוג משתדל ככל יכולתו, ועושה כל מאמץ כדי לא להטריח את ה"וואס". ההסכם מכיל לעתים גם סנקציה. אם אחד הצדדים לא עומד בהסכם, יהיה עליו לשלם קנס, להתגרש, לעזוב את הבית וכד'. לאחר שהצדדים הגיעו להסכם, אם הבעל נמצא אשם בסיכסוך הוא ניגש אל חותנו, מתכופף, נופל על ברכיו ומבקש סליחה ומחילה. האישה פטורה מטכס זה מפאת כבודה. בסיום מברך זקן ה"שמאגלוג' " על המוגמר. לעתים מצטרפים גם מבוגרים נוספים לברכות. ה"שמאגלוג' " לא מקבלים שכר בעבור תפקיד זה, הם עושים זאת לשם שמיים ולשם השכנת שלום בין בני הזוג. אם ה"שמאגלוג' " אינם מצליחים לפתור את הסיכסוך, עוברים לשלב הבא.

ארק" ע"י ה"כהן" ה"קייסוץ")

במידה והמקרה הספציפי הנ"ל לא ניתן לפתירה ע"י ה"שמאגלוץ" , הם מבקשים שקייס יתערב. נוכחותו של הקייס בדיון מאוד מרתיעה את בני הזוג, וזו הסיבה, שפונים ל"קייס" רק בשלב מתקדם.

בדרך זו מרבית הסכסוכים מגיעים לידי פתרון. אם הפישור לא הצליח, ה"קייס" וה"שמאגלוץ" ממליצים לבני זוג להתגרש.

מנהגי קבורה ואבלות אצל יהודי אתיופיה

קבורה

ההלכה היהודית קובעת, שלא ניתן להיטהר מטומאת מת מאז חורבן בית המקדש, משום שאין אפשרות להקריב פרה אדומה ולהיטהר בעזרת האפר שלה. המנהג בקרב יהודי אתיופיה קבע, שכשאדם נפטר ארבעה אנשים מטפלים במת. הם אלה שרוחצים אותו ומכינים אותו לקבורה.

במשך ההלוויה נושאים את הנפטר משתתפי ההלוויה, אך צריכים להזהר, שלא תעבור הטומאה אליהם.

ארבעת האנשים שטיפלו בגופה, היו טמאים לכל דבר, והיו מנוודים מקהל ישראל במשך שבעה ימים. כל דבר שנגעו בו נטמא. ביום השלישי לטומאתם היו עולים לקבר, ואחר כך יורדים לטבול בנהר. ביום השביעי בבוקר שוב טבלו בנהר, לאחר ששרפו כל חפץ או בגד, שנגעו בו, ושלא ניתן לטהרו בטבילה. לאחר הטבילה עדיין אסור להם מגע עם קהל, עד צאת הכוכבים, ועד שהכהן (הקייס) בא ומטהר אותם ע"י "מי מנזיך". מים אלה מכילים אפר של פרה אדומה.

כיום אין אפר פרה אדומה, אלא אצל הקייסים של עדת "ביתא ישראל".

יש הגורסים כי האפר נשמר בקפדנות ע"י הנזירים שבסמיין, מאז חורבן הבית. כל קייס שמקבל הסמכה מקבל כמות מסוימת של "אפר פרה אדומה" למשך כהונתו. ויש הגורסים כי הייתה פרה אדומה באתיופיה, שנשחטה ונשרפה והאפר שלה נשמר ע"י הקייסים.

לקייסים יש תפקיד מרכזי בתהליך הקבורה, ובמשך השבעה ובימי הזכרון. ללא קייסים אי אפשר לערוך טקס קבורה. הקייסים הולכים לפני מיטת הנפטר ולפני קהל המלווים. הם מתפללים לעילוי נשמתו של המת. אחד מקרובי המשפחה קורא את קורות חייו של הנפטר, ומתחיל סבב של קינות ומספד, כל זה לפני הכנסת הגופה העטופה בבגד לבן ("שיאמה") לקבר.

מנהגי אבלות

ההודעה על פטירה נמסרת ע"י שליחים לכפרים מרוחקים. לפעמים השליחים הלכו מאות קילומטרים.

בהלוויה משתתפים מאות אנשים, וגם במשך השבעה מגיעים מאות לנחם. כאלה שלא הספיקו להגיע להלוויה, וקרובי משפחה נשארים במשך השבעה עם האבלים. עם הידיעה על הפטירה, השכנים מתגייסים ובונים סוכת אבלים. המנחמים נכנסים קבוצות קבוצות אל הסוכה ("דס") תוך קינה ובכי. האבלים קמים על רגליהם, והמנחמים ניגשים אליהם, מניחים יד על האבלים תוך כדי קינה. עומדים זמן מה ובוכים. אח"כ יושבים ומדברים על המת, על אופן פטירתו, על מעלותיו וכו'. למנחמים מוגשים "אנג'רה" ב"ווט" לכבוד הנפטר. בכדי להביע תמיכה במשפחה האבלה, וכדי לעזור לה תורמים המנחמים כסף, כל אחד כפי יכולתו. אחד מהמנחמים עובר ורושם את התרומות. תרומה זו נקראת "ימסתזנ'ה ארדתה".

החינוך באתיופיה

רקע

החינוך הפורמלי באתיופיה קיים מאז תחילת המאה ה-19, החינוך בעיקרו היה חינוך רוחני דתי. התפתחות החינוך האתיופי התחילה רק בשנות ה-50 וה-60, הסיבות לכך:

1. המיקום הדמוגרפי הקשה.
2. אורח החיים של האוכלוסיה האתיופית מבוסס על חקלאות לא מפותחת, 90% מהאוכלוסיה היו מתפרנסים מתוצרת חקלאית וגידול פרות וכבשים. יחד עם זאת, באותה תקופה שמו דגש רב על החינוך הלא פורמלי והחינוך הרוחני דתי. למרות הכל, היו בתי-ספר בערים הגדולות. עיקר התפתחות החינוך הפורמלי הייתה בתקופתו של הקיסר היילי סלאסי, ששלט באתיופיה במשך 33 שנה. המלך הכריז על חינוך חופשי ללא תשלום וללא חוק מחייב. כלומר, כל אחד יכול לשלוח את ילדיו ללמוד. אך בשל העובדה שבתי הספר היו מרוכזים אז בעיקר במרכזי הערים הגדולות, התקשו תושבי הכפרים לשלוח את ילדיהם למסגרות של לימודים פורמליים. בשנות השישים והשמונים נעשו מאמצים רבים לפתוח בתי ספר ביישובים ובכפרים קטנים שנמצאים מסביב לעשרות ערים. החינוך באתיופיה כלל מוסדות חינוך פורמליים כמו בארצות המערב: אוניברסיטאות, מכללות ומוסדות להכשרה מקצועית. לימודי השכלה גבוהה אינם כרוכים בתשלום שכר לימוד. צורת החינוך האתיופי שונה מהחינוך בארץ בכמה מישורים:
  1. באתיופיה הלימודים נמדדים על פי יכולת ולא על פי גיל, כלומר: תלמיד שנכשל, פשוט נשאר כיתה, ולעומתו תלמיד מצליח שציוניו מעולים, יכול ללמוד, להתקדם ואף לקפוץ כיתה. כלומר תלמיד טוב יכול להשלים שתי כיתות בשנה אחת.
  2. החינוך באתיופיה הוא באחריותם הבלעדית של המשפחה והמורים בבית הספר.
  3. החינוך באתיופיה אינו חובה.

החינוך היהודי

החינוך היהודי דומה במהותו לזה של החינוך האתיופי הכללי, אך שונה בערכו. החינוך היהודי עסק בעיקר בחינוך רוחני דתי. המחנכים של העדה באופן טבעי היו הקייסים ועוזריהם, שלימדו לימודי קודש לילדים ולמבוגרים. הקייסים הם היחידים שיודעים את שפת התפילה גם אם כל העדה משתתפת בטקסים, הרי הם היחידים שיכולים לבאר את משמעות הדברים.

בית הספר היהודי הראשון נפתח באדיס אבבה ע"י דוקטור יעקב פייטלוביץ' ב-1922- לילדי הקהילה ממשפחות בנאים שהובאו לבירה ע"י הקיסר. אליהם הצטרפו גם ילדים ומבוגרים מכפרים רחוקים. בסמוך לבית הספר התקיימה גם פנימייה. פרופסור תמראת עמנואל שהתחנך באירופה ואף הוסמך לרבנות באיטליה, ניהל את בית הספר באותה עת.

המבוגרים, שלמדו בבית הספר באדיס אבבה, נשלחו לפתוח חמישה בתי ספר בכפרים היהודיים הגדולים.

ב-1935- שלח יעקב פייטלוביץ' 35 צעירים מהמוכשרים בתלמידים להתחנך באירופה ובארץ. עם שובם לאתיופיה שימשו חלקם כמורים וחלקם עבדו כפקידי ממשלה במשרות בכירות.

ב-1936- נסגר בית הספר באדיס אבבה ע"י הכובשים האיטלקיים ושניים מצוות המורים ושלושה תלמידים נעלמו.

ב-1954- הוקם בית מדרש למורים באסמרה ובו למדו 57 תלמידים. מתוך קבוצה זו נבחרו 27 תלמידים ותלמידות שנשלחו לארץ, לכפר בתיה, להתחנך ולחזור וללמד בכפרים באתיופיה. חלקם חזרו ושימשו כמורים וחלקם העדיפו להישאר בישראל.

עם סגירת בית המדרש בדצמבר 1957 הועברו התלמידים והציוד לכפר ווואבה באזור גונדר, שם פעל זמן קצר בלבד עקב התנכלויות של האוכלוסייה הנוצרית.

משם הועבר למבומר ובסופו של דבר קיבל בית הספר אישור רשמי להתקיים. בנוסף על תוכנית הלימודים האתיופית הרגילה התווספו לימודי עברית ולימודי קודש.

בכפרים היהודים השונים פעלו 27 בתי ספר שהופעלו ע"י 36 מורים. אלה קיבלו משכורתם מהסוכנות היהודית, שתמכה במערכת החינוך. בית הספר באסמרה שימש מרכז לפעילות חינוכית. רשת אורט החזיקה באתיופיה מסגרת להכשרה מקצועית ונתנה מילגות ללימודים בחו"ל (אנגליה, ארה"ב), ששימשו למעשה מסווה ליציאת צעירים יהודים מאתיופיה לצורך עלייתם לארץ.

גיל הכניסה לבית הספר לא היה אחיד, והייתה קיימת אפשרות לסיים במהירות את תוכנית הלימודים. הכיתות בבית הספר היו מורכבות מילדים וילדות בני גילים שונים ובני כפרים שונים. לא בכל כפר היה בית ספר, והילדים הלכו מכפרם שעות רבות בהשכמת הבורק לבית הספר.

חלק מהילדים עברו להתגורר אצל קרובים בכפר בו היה בית ספר. כבר בגיל צעיר הייתה תופעה של יציאה מבית ההורים לשם לימודים.

כיום, רשת החינוך היהודי בטלה ולימוד העברית אסור.

לימודים בבית הספר התיכון אפשריים רק בערים הגדולות. נערים ונערות שנשלחים ללמוד מתגוררים בעיר בשכירות וחוזרים לביתם לסופי שבוע או לחגים בלבד.

תהליך היציאה של הצעירים לעיר, הפתיחות להשכלה, החשיפה לתרבות הכלל, יחד עם ערכי חינוך מרקסיסטיים-אנטי דתיים גרמו להרחקת לא מעט צעירים ממסורת בית ההורים ומהווי החיים הדתי המסורתי. יחד עם זאת היו הישגים דוגמת השגיו של בית הספר התיכון פסלידס בגונדר, שהוציא מתוכו תלמידים רבים, הלומדים כיום במוסדות להשכלה גבוהה בארץ.

מוסדות השכלה גבוהה קיימים באדיס אבבה, באסמרה, ובהרר. בגונדר יש פקולטה לחקלאות, בתי ספר להוראה, לרפואה, למשפטים ועוד. עם ההפיכה הקומוניסטית לקח על עצמו המשטר לבער את הבערות במבצע מיוחד. לצורך זה הוקמה מערכת הכשרת מורים, ששרתו במעין שרות לאומי בכפרים. הופעלו גם אמצעי כפיה שונים כדי לחייב אנשים מבוגרים בשיעורי קריאה וכתובה וכו'. בני הקהילה לא שלחו את ילדיהם ללמוד בגלל הפחד מהתבוללות, וגם בשל הקשיים כלכליים.

החגים

יהודי אתיופיה חוגגים את כל החגים המוזכרים בתורה הנקראת בפייהם "אורית", אולם יש חגים נוספים המקובלים במסורת העדה. החגים דומים לחגים בארץ, הן באיסור מלאכה והן בתאריכים. יחד עם זאת יש גם חגים ייחודיים לבני הקהילה, המעוגנים במסורת הקהילה, כגון יום הסיגד.

חג הסיגד

החג החל בכ"ט בחשוון - שבעה שבועות לאחר יום הכיפורים. הוא נחוג ע"י ביתא ישראל במשך אלפיים וחמש מאות שנה. חג הסיגד הוא יום משמעותי ביותר בחיי הדת של יהודי אתיופיה, וקיומו היווה מוקד לרגשות הדתיים והעדתיים של העדה. על פי המסורת, הסיגד הוא זכר לחידוש הברית בימי שיבת ציון, כאשר עזרא ונחמיה אספו את הגולים שחזרו לירושלים, קראו בפניהם את התורה וחידשו את האמונה של בני ישראל בקב"ה, לשמור את התורה ולהיבדל מגויי הארץ. לטקס הסיגד איפוא משמעות סמלית לזכרון מעמד הר סיני ומתן תורה. כמו כן שימש החג הזדמנות לבני העדה לחזור בתשובה, להפיגין את נאמנותם לברית ולפנות בצום ובתחינה לאביהם שבשמיים שיחזירם לארצם. (לקוח מתוך: "חג הסיגד" - צרור פעילויות לחניכי הפנימייה - בהוצאת המרכזייה החינוכית, 2001).

השבת

קדושת השבת נשמרת בקפדנות במנהגי העדה. כבר מיום חמישי מתחילות ההכנות: כיבוס בגדים, רחיצה וטבילה. את מאכלי השבת מכינות הנשים רק לאחר שהתרחצו וטבלו בנהר או במקור מים אחר. ביום שישי פוסקות המלאכות בחצות היום, מסדרים ומנקים את הבית לקראת שבת, רוחצים וטובלים ולובשים בגדי שבת. קודם שקיעת השמש מכבים את אש הכירה ואף מרטיבים את הגחלים, שכן אסור להשאיר אש לבישול ביום השבת, כדברי הכתוב: "לא תבערו אש בכל מושבותיכם

ביום השבת" (שמות ל"ה, ג'). לכן מאכלי השבת הם קרים. לפי פרשנות העדה אסור
 למלאכה להעשות (כגון לאש לדלוק לבישול ולחימום) ביום השבת אף אם עצם
 המלאכה הוכנה כולה קודם השבת.

אבל, קיים מנהג להשאיר אש דולקת למאור עד שהיא נכבית מאליה בליל שבת. אור
 או נר כזה הוא מיוחד לשבת ובעבר עשוהו מחומרים מיוחדים. בבית הוא נעשה
 מדונג ובבית הכנסת מעשבים (דונג = דבש אסור במקדש).

בעת האחרונה השתמשו גם בפנסי גז. אין לנגוע כלל באש ומשכבו הנרות מעצמם
 אסור לנגוע בהם ולטלטלם. מקומות שלא הדליקו אש הרי זה מחמת הדחקות
 והעוני.

עם שקיעת השמש מתחילה תפילת כניסת השבת ותפילת הערב המיוחדת לשבת,
 אליה באים כל בני הקהילה.

בבקר יום השבת משכימים הכהנים והזקנים לתפילת שחרית מוקדמת ושאר הציבור
 מצטרף בשעות הבוקר המאוחרות יותר.

לאחר התפילה מתקיימת סעודה משותפת מיוחדת. כל אשה מכינה למשפחה
 מאפה מיוחד לשבת, מעין לחם מצווה הקרוי מְסֻנָּאִית שמשמעו מנחה לה' או
 בְּרִכָּתָהּ = ברכה וכן משקה הדומה לבירה. את המאכלים מביאים לבית הכנסת
 ולאחר התפילה מברכים הכהנים על הלחם, ובוצעים אותו בצורה מיוחדת. בני
 המשפחות אוכלים ביחד בשמחה ובזמר את הסעודה, ומברכים זה את זה סְנֵבֶת
 סְלָם, סְנֵבֶת סְלָם = שבת שלום.

במשך יום השבת מתקיימות תפילות נוספות וסעודת שבת נוספת.

שבת היא העת לקריאה ב"אורית" (התורה) המתורגמת בדרך כלל לשפת המקום
 ולדרשות הכהן בענייני האמונה והמצוות.

אין יהודי אתיופיה מבדילים בין פרטי איסור המלאכה בשבת. למעשה כל פעולה
 ומלאכה ממלאכות הבית והשדה אסורה ביום השבת באיסור חמור עד לצאת

הכוכבים במוצאי שבת. אין עוזבים את גבולות הכפר וישנה אף הגלימה היא מיוחדת לשבת- אין בה חגורה או אבנט כדי שלא לקשור בשבת כדרך שרגילים בימות החול. קדושת השבת מתפרשת כמושג הדומה לקדושת המקדש ולכן מאכלי השבת נעשים רק לאחר הרחצה והטהרה. קיום יחסי אישות אסורים בשבת. ברית מילה, שמועדה ביום השמיני, שחל בשבת נדחית ליום ראשון. אין מחללים שבת אף לחולה מסוכן, רק במצב של התקפה ומלחמה מתגוננים אף בשבת.

כל שבתות השנה מחולקות לקבוצות של שבע שבתות, ולכל שבת במחזור ייחוד משלה, הנזכר גם בתפילה מיוחדת בכניסת השבת. השבת השביעית - "לְנִתְּגָא סְנַבְּת" מקודשת מכולן בתפילות יתרות ובחגיגות וקדושה מיוחדים.

השבת בכפרי העדה נשמרת באופן מוחלט ולא ימצא איש מחלל שבת בתוך קהילתו.

ראש השנה

ביום הראשון בחודש השביעי מניסן נהוג חג "בְּרֵהַן סְרָאקָא" = זריחת האור. אף שבתורה נאמר שהוא יום תרועה, ומנהג כל ישראל לתקוע בו בשופר וכך גם מתפרש הפסוק במסורת העדה, אין בני העדה תוקעים בשופר. הסברם הוא, ששכחו את מסורת התקיעה והכנת השופר מקרן האיל. תחת זאת, לזכר התקיעה מתופפים בתוף ומקישים במצילתיים.

החג גם נקרא בְּעַל מְטָקָא = חג התקיעה. בתפילות החג מזכירים את תקיעת השופר וכן את עקידת יצחק שעפ"י מסורתם הייתה באותו יום.

החג נמשך יום אחד כדין התורה. יום החג אסור במלאכה אולם מלאכות הקשורות בהכנת האוכל כגון איסוף פרי, הבערת אש לבישול וכד' מותרות. אין יום זה נחשב לראשון בשנה.

יום הכיפורים

הימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים נחשבים כימים של תשובה וסליחות, והכוהנים והזקנים אף נוהגים לצום בימים אלה. למעשה, כבר מראש חודש אלול מתחילים ימים של הכנה ותזכורת וכהני העדה נוהגים לצום בעשרת הימים הראשונים של חודש אלול ובערב ראש השנה.

יום הכיפורים הקרוי "בְּעַל אֶסְתֵּרְסְרִי" (ככתוב ב"אורית" בלשון געז) או כשגור בפי העם "בעל אֶסְתֵּרְאִי" - חג הכיפורים. חל ביום העשירי בחודש תשרי והוא יום צום לכל, מערב עד ערב. חייבים בצום גם ילדים מגיל שבע.

עם כניסת היום מבקשים איש מרעהו סליחה ורוב היום ואף בלילה עסוקים בתפילה. בתפילות היום כלולה גם הזכרת נשמות.

דברי התורה "ועניתם את נפשותיכם" (במדבר כ"ח ז) מתפרשים כחובה לעינוי גופני ולכן יש המתאמצים לא להירדם בליל יום הכיפורים.

מנהג רווח הוא לענות את הגוף בקפיצות קצביות בזמן התפילות וביניהן.

מנהג נוסף הוא לפזר בסוף היום זרעונים לציפורים, דבר שיש בו משמעות סמלית לנשמות הנפטרים, הנזכרות בו ביום וכן כסימן לקבלת התפילות. יום הכיפורים החל בשבת יוצר קושי. יש בין בני העדה באשר האופים את לחם המצווה ה"מסוואית" (או ה"ברכתה"). אחרים אופים וטועמים מעט (או נותנים לילדים לטעום), ויש שאינם אופים כלל ושוב אחרים שאופים ואוכלים אותנו במוצאי יום הכיפורים. בסיום היום מביאות הנשים מיני מאפה ומשקה לשבירת הצום בבית הכנסת. סעודה זו המלווה בברכת הכהן נמשכת עד שעה מאוחרת

חג הסוכות

בחמישה עשר בחודש השביעי נחוג חג הסוכות הקרוי "בַּעַל-מִצֵּלֶת" ומשמעו חג הצל - הסכך - הסוכה, והוא נמשך שמונה ימים.

מצוות הקמת הסוכה והשיבה בה מתקיימת במסורת העדה. הסוכה נבנית בסמוך לבית או לבית הכנסת. במקומות שלא בנו סוכות, הבית הקבוע העשוי כולו מעצים היה נחשב כסוכה.

מסורת נטילת ארבעת המינים לא נשמרה ולדברי הכהנים לא יכלו להשיג את המינים המצוינים בתורה, שהם נדירים באתיופיה.

חג הסוכות הוא חג האסיף ואל בית הכנסת מביאים מיבולי השדה כגון תירס ופלפל, המניבים באותו זמן והכהן מברך עליהם.

כל שמונת ימי החג אסורים במלאכה ומרבים בהם בשמחה ובתפילות, אולם מותרים בהבערת אש לבישול, בקטיף תירס למאכל, בנסיעות.

היום הראשון והשמיני נחשבים כימים חגיגיים יותר בשל היותם ימי פתיחה וסיום, אולם אין בהם איסורי מלאכה מיוחדים.

יום שמחת תורה הנהוג בשאר קהילות ישראל לא ידוע לבני העדה, וכידוע, אינו נזכר כלל בתורה, ונחוג רק מימי הגאונים בבבל.

פורים

פורים ימי הפורים נזכרים במגילת אסתר, המצויה בכתבי הקודש של העדה כחלק מכתבי המקרא. למרות זאת אין במסורת העדה ימי שמחה ומשתה ככתוב במגילה. יש מבין הכהנים שהסבירו, שהמצוקה והלחץ בו היו נתונים שנים רבות לא אפשרו להם לקיים ימים כאלה של שמחה. לעומת זאת, צמים הכהנים והזקנים שלושה ימים זכר לתענית אסתר. למועד צום זה, שקיומו נחלש בדורות האחרונים, מסורות שונות, ויש הצמים בימים "א-י"ג בחודש האחד עשר מניסן.

פסח

ביום הארבעה עשר בחודש "ליסן" הוא ניסן שוחטים את קרבן הפסח במזבח אבנים הנמצא בסמוך לבית הכנסת. שבעת ימי הפסח - "פְּסִיחָה" אסורים באכילת מאכלי חמץ. לפני החג מנקים ומבערים כל חמץ שנשאר. מחליפים את הכלים או מכינים כלי חרס חדשים לפסח. מלבד חמשת מיני דגן וכן מיני קטניות אין אוכלים גם דברים שנחמצו, כגון חלב שעמד ושאר מוצרי החלב מחוץ לחלב טרי. אופים מצה מיוחדת לפסח הקרויה "קיטא" ודומה למצות הנעשות ביד. בליל חמישה עשר בליסן אוכלים את קרבן הפסח שנצלה על האש ומקפידים לא לשבור בו עצם, והכהנים מספרים על יציאת מצרים. כל שבעת הימים דינם כימי הסוכות לעניין איסורי המלאכה. עם גמר שבעת ימי הפסח מכינים בירה ולחם וקודם אכילתם ניתן חלקם הראשון כמתנה לכהן.

חג השבועות

חג השבועות הוא חג הקציר קרוי "בְּעַל-מְאֻרְךָ" או "מְאֻרְךָ" ומשמעו חג הקציר. הוא נחוג ביום החמישים ממחרת שביעי של פסח. כך מפרשים בני העדה את הפסוק:

"וספרתם לכם ממחרת השבת... עד מחרת השבת השביעית תספרו חמישים יום"
(ויקרא כ"ג, ט"ו-טז).

ביום זה, בי"ב בחודש השלישי מניסן, הנחשב כיום מתן תורה, מביאים לבית הכנסת מהתבואה ומלחם המצווה, המסוואית, עליהם מברך הכהן.

מועדים אחרים

במסורת העדה יש ימים נוספים בהם יש ביטול מלאכה:

בכל ראש חודש אין עושים מלאכה ונאמרת בו תפילה מיוחדת.

בכל יום עשירי בחודש - חג העשירי לזכרון יום הכיפורים.

בכל יום י"ב בחודש - חג השנים עשר לזכרון חג השבועות.

בכל יום ט"ו בחודש - חג החמישה עשר לזכרון חג הפסח וחג השבועות הנהוג בי"ב

לחודש השלישי. חג זה מתאים לפי עונות השנה באתיופיה לימי הקציר.

ימים אלה עיקרם ביטול המלאכה ותפילות, אולם הם אינם מקודשים כחגים

המצוינים בתורה.

ביום הי"ח בחודש השישי נחוג חג השמונה עשר לזכר פטירתם של האבות אברהם,

יצחק ויעקב וקוראים בו מכתבי הקודש של העדה המספרים על חייהם של אברהם,

יצחק ויעקב.

בכ"ט בחודש השמיני (חשוון) הוא יום ה"סְגָד". בהמון רב מתכנסים מבעוד יום אל

מקום אחד ובשעות הבוקר במצב של צום עולים אל ראש הר ובראשם הכהנים

ובידיהם ספרי ה"אורית".

העליה מלווה בהשתחויות אפיים ארצה. בראש ההר מתרכזים הכהנים, מוקפים

במחיצה, וקוראים בתורה וכן קטעים מספרי עזרא ונחמיה ועוד. מתפללים מזכירים

נשמות ודורשים על שמירת התורה והמסורת. אחר הצהריים יורדים אל הישוב

ושוברים את הצום בזבחי בשר ובמאכלים ערבים, תוך כדי שמחה וריקודים.

לפי דברי הכהנים יסוד החג מימי עזרא ונחמיה, עת כרתו כל בני ישראל שנאספו יחד בירושלים ברית בצום ובוודוי עם הקב"ה על שמירת החודש הרביעי. בחודש תומס (תמוז) צמים תשעה ימים מראש חודש ועד לתשעה בו כאבל על כיבוש ירושלים וחורבן הבית הראשון. בחודש אב צמים שבעה עשר ימים ראשונים בחודש, אף הם על חורבן ירושלים. עשרת הימים הראשונים של החודש השישי, חודש לול (אלול) הם ימי צום כהכנה לקראת ראש השנה ויום הכיפורים.

ימי צום ותענית

מלבד צום יום הכיפורים מרובים ימי צום הנהוגים במסורת העדה. הכהנים וזקני העדה הם הנוהגים לצום מעלות השחר ועד לחשכה. בימי שני וחמישי בכל ימות השנה - תענית לכפרה ולתשובה וכן בכל ערב ראש חודש. ממה לדעתך נובעים ההבדלים במנהגים שהקהילה נהגה בהם באתיופיה לבין מנהגי שאר קהילות ישראל.

"מה שאב נוהג לעשות לפי המסורת, גם בניו יעשו".

פתגם עממי

חלק ב'

הפעלות

הפעלה - מס' 1

הפעילות מתבססת על הצורך בקבלת החלטה לגבי מקום מגורים בישראל. עליכם לקרוא את הנאמר על ההתלבטות של הזוג הצעיר, ולהתייחס לשאלות בהמשך.

קבלת החלטה על מקום מגורים

טדסהו וורקוש, אשתו, גרים באתר קרוואנים בחולדה. לאחר כשנתיים באתר מגיע אליהם שליח משרד הקליטה ומציע להם לקנות דירה בראשון-לציון.

הדירה מתאימה להם בגודל ובתקציב. לאחר שהלך נציג משרד הקליטה, שוחחו ביניהם על האפשרות שהוא העלה בפניהם. וורקוש העלתה את חששותיה על שבני משפחתה גרים עדיין באתר, ובוודאי לא יוכלו לקנות דירה בראשון לציון. היא פוחדת שינותק הקשר עם בני משפחתה.

בעלה טדסה, לעומת זאת, סבר שחינוך הילדים וההתקדמות של המשפחה הם החשובים ביותר.

הפעלה - מס' 2.

אמצעים: שאלות כתובות על כרטיסים

השאלות

מתי היתה העלייה הראשונה של יהודי אתיופיה לארץ ?
מה לדעתכם ייחד את יהודי אתיופיה באתיופיה ?
מהם הגורמים שמאחדים את יהודי אתיופיה בישראל ?
למה יהודי אתיופיה לא עלו ארצה בתקופה מוקדמת כמו כל שאר יהודי העולם ?
מה השוני ומה הדמיון בין עלייתם של יהודי אתיופיה לעליות של יהודים אחרים בכל ההיסטוריה. (טבלת שונה/דומה).
איזה שירים וסיפורים על ירושלים באמהרית, טיגרינית או עברית אתה מכיר ?
הפעלה - לשיר, לבצע את השיר.
כל תלמיד כותב את התשובות בדף, והמנחה מחלק את התלמידים לקבוצות.
התלמידים רושמים את התשובות של הקבוצה על בריסטול. המנחה פותח בדיון מסכם תוך שהוא משתמש בבריסטולים של הקבוצות התלויים בחדר ונראים לעיני כל המשתתפים.

הוראות הפעלה

לפניך ארבעה כרטיסים בכל אחד מהם מתואר אחד מהשלבים של טקס הקבורה.
עליך לחלק את הקבוצה לארבע תת קבוצות וכל קבוצה תעיין בכרטיסים.
לאחר מכן כל קבוצה תציג את הכתוב בכרטיס לפני כל הקבוצה.
על המנחה לעמוד על הנק' המרכזיות.
יש לסכם ולעמוד על הנקודות הבאות:

בנושאים הבאים:

טומאה וטוהרה.

הנישואין.

הגירושין.

הפעלה מס' 3.

יש לחלק את הסיפור ולקרוא אותו

"משפחה אחת ביקרה קרובים בכפר השכן. במשך הביקור עלה רעיון במוחו של סנבטו, אחד המבקרים. הוא ראה את יקבה בת דודה של אשתו והחליט להציע אותה לבן אחיו. כאשר הגיע לכפרו ניגש לאחיו טבבה ודיבר איתו על הרעיון. לאחר שבדקו שאין קירבת משפחה, ניגש טבבה לאישתו וסיפר לה על כך. באותו זמן עמד טדסה הבן ושמע שמדברים עליו.

משלחת של הדודים ובראשה טבבה יצאה לבית בת הדודה של אשתו, האב של החתן המיועד, לבקש את ידה של יקבה. לאחר שיחת נימוסין קצרה פנו האורחים אל אביה של יקבה וביקשו את יד בתו. באותו זמן עמדה יקבה ושמעה את השיחה. האב הבטיח לתת תשובה, והמשלחת חזרה לכפרה. לאחר התשובה החיובית נקבע מועד לחתונה.

כשנה לאחר האירוסין נערכה החתונה. בתחילה מתקיימת שמחה נפרדת בכל אחד מכפרי החתן והכלה עם בני המשפחה, בני הכפר והחברים. החתן הולך להביא את הכלה לכפר שלו, ושניהם מקבלים את ברכת הקייס וממשיכים בחתונה. לרוב, כעבור שנה נולד לזוג בן או בת. לאחר שמונה ימים מגיע המוהל ליד סוכת הנידה ועורכים שם טקס ברית מילה צנוע. יש לציין שבניגוד למקובל בארץ, בזמן ברית המילה לא מתקיימת מסיבה גדולה. המסיבה מתקיימת לאחר שהיולדת יוצאת מבית הנידה. ארבעים יום אחרי הולדת בן זכר, ושמונים יום להולדת הבת. לטכס הזה מגיעים כל בני המשפחה והאורחים. הקייס וה"שמאגלאץ" מברכים את היולדת ואת הרך הנולד.

נקודות נוספות לדיון

1. תחושת אובדן הסמכות של הגבר.
2. הסיכוי לשוויון זכויות.
3. הקושי של הגבר להשלים עם העובדה, שהאישה עובדת ומקיימת את המשפחה.

הפעלה מס' 4 - יחסי הורים וילדים באתיופיה.

יש לחלק את התלמידים למספר קבוצות, לחלק לכל קבוצה את ההיגדים המצורפים. לאחר הדיון בקבוצה עליהם למיין את התשובות לשתי שקיות, על אחת כתוב –"כך היה נהוג באתיופיה", על האחרת כתוב – "לא כך נהגו באתיופיה". לאחר מכן מציגה כל קבוצה את מסקנותיה והמנחה מקיים דיון עם כל הכיתה על מסקנות.

ההיגדים

1. הקשרים בין הילדים להורים צריכים להתבסס על יחסי כבוד וסמכות.
2. כבד את אביך ואת אמך מתכוון לכל מבוגר במשפחה.
3. מותר לדבר או לקום בפני מבוגר רק לאחר קבלת רשות ממנו.
4. האב הוא המופקד על חינוך הילדים.
5. תפקידה של האם לעודד את הילדים להישמע לאביהם.
6. לאב מותר להעניש את ילדיו ענישה פיזית מוגבלת בעוצמתה.
7. התנהגות המבוגרים היא מקור הלימוד העיקרי של הילד.
8. המבוגר נמצא במרכז החברה.
9. האדם המשכיל ביותר במשפחה הוא החשוב ביותר.
10. הילד נמצא במרכז החברה.
11. ילד שגדל ללא התערבות המבוגרים יכול להתפתח טוב יותר.

12. ההורים אחראים על חינוך ילדיהם.
13. הממשלה אחראית לחינוך הילדים הגדלים במדינתה.
14. מה נהוג בארץ.
15. שני ההורים מופקדים על חינוך הילדים.
16. ילד שותף לקבלת החלטות
17. הילד הוא אוטונומי
18. ענישה תרבותית/חומרנית

הפעלה מס' 5 - הסרט ויקטור.

צפו בסרט: "ויקטור", סרט מתוך הסדרה: ספורים מן החיים, משך הסרט - 27 דקות.
על הסרט:

ויקטור בן ה-10 הוא גיבור הסרט, ויקטור הוא בן למשפחה מקסיקנית אשר היגרה לארה"ב, ונתקלת במהלך התערותה בקשיים רבים כמו: קשיי כלכלה, אי ידיעת השפה, ערכי תרבות ונורמות חברתיות שונות.

חייו של ויקטור מתנהלים בשני עולמות מקבילים - עולם הבית המוכר, החם והאוהב לבין עולם בית הספר - הבלתי מוכר, הדורש, והמנוכר.

קירוב ושילוב בין שני עולמות אלו יחזיר לויקטור את מעגל החיים השלם שלו.

הסרט מלווה את ויקטור בזמנים קשים והצלחה עד לסגירת המעגל - בו נבנה גשר בין שני העולמות המתנגשים, בהם חי עד עתה.

הדיון בעקבות הסרט:

ויקטור משמעו - נצחון, אך ויקטור מרגיש מפסידן.

א. הסרט מתחיל ומסתיים בפירוש השם.

ב. תן דוגמאות לכשלונות ולנצחונות.

השפה:

א. כיצד מייצגת השפה את שני העולמות בהם חי ויקטור.

ב. ידיעת השפה האנגלית והשפעתה על חיי ויקטור ואימו.

מאפייני תרבות:

א. לבוש, מזון, נורמות - דוגמאות למאפייני תרבות אשר חלקם מקשים וחלקם עוזרים בשלוב בחברה חדשה.

ב. איך מתמודד ויקטור עם המסורת התרבותית עליה גדל.

העליה:

האם אנו מכירים, בסביבתנו הקרובה, ויקטור - הנקרא בשם אחר - מנין הוא בא, בין איזה עולמות הוא נקרע, מה קורה במשפחתו, כמה מאמץ הוא משקיע נוסף למאמצים אותם אנו צריכים להשקיע.

התבונן מסביב וספר לנו סיפור על ויקטור אחר.

שאלות לדיון:

1. האם היה אפשר לפתור את הבעיה להשכין שלום בית?
2. מה דעתך על התנהגות הבעל ?
3. מה לדעתך היה קורה במצב הזה למשפחה באתיופיה?

הפעלות בנושא החגים.

הפעלה מס' - חג השבועות

שמו של החג הוא _____ הוא נחוג ב _____

ומקורו ב _____ יום זה נחשב _____

ובני העדה מביאים ל _____ את _____ ועליהם מברך הקייס

(כהן)

ציין את המשותף בחג בארץ ובאתיופיה

1. תאריך בו נחוג החג (יום החמישי ממחרת יום שביעי של פסח).
2. קוראים מגילת רות.
3. החג נקרא גם חג הקציר.
4. לחג יש מספר שמות.

הפעלה מס' - חג פורים:

בכתבי הקודש של העדה מופיע _____
 האם ימי השמחה של פורים נחוגו או לא באתיופיה _____
 הסיבה היא כנראה _____ הקייסים ציינו חג זה ע"י _____
 אכן במגילת אסתר מוזכר ש _____ תאריך הצום הוא _____

ציין ב-√ את המשותף לחג באתיופיה ובארץ

1. קיום מגילת אסתר.
2. שמחת פורים.
3. צום לזכרה של אסתר.
4. משך זמן הצום.
5. התאריך שבו נערך הצום הוא י"א - י"ג באדר.

הפעלה מס' השבת:

השבת נשמרת ביום _____ בקפדנות.
 ההכנות מתחילות כבר מיום _____ וזה כולל _____ איסור
 הדלקת אש. בשבת נלמד מהפסוק _____ לכן מאכלי השבת
 הם _____.
 היה מנהג להשאיר _____ במיוחד לשבת עד שהיא כבתה מאליה.
 היום, התפילות לשבת מתחילות מ _____ ובבוקר אותו היום משכימים
 עם שחר הקייסים וזקני העדה ושאר הציבור היה מגיע
 ב _____.
 לאחר התפילה היה טקס עם _____ או _____.

לאחר סעודת היום מברכים איש את רעהו בברכת _____ .
בשבת היו קוראים ב _____ והקייס היה דורש בענייני _____ .
איסור המלאכה בשבת התבטא ב _____ .
קדושת השבת הייתה דומה לקדושת _____ לכן מאכלי השבת נעשו רק _____ .
איש ואישה היו אסורים בשבת ב _____ כדי _____ .
ברית מילה שחל בשבת הייתה נדחית ל _____ .
ציין את המשותף בין שבת בארץ לשבת באתיופיה.

1. השבת נשמרת ביום השביעי.
2. ברית מילה בשבת דוחים.
3. אסור להדליק אש בשבת.
4. ההכנות לשבת מתחילות כבר מיום חמישי.
5. השבת נכנסת עם שקיעת החמה.
6. לאחר תפילת שבת מתקיימת סעודה משותפת במשפחה.
7. הקייס נושא דרשות בשבת.

הפעלה מס' חג הסוכות

תאריך החג הוא _____
הוא נקרא _____ ומשמעותו הוא _____
משך זמן החג _____ הסוכה נבנתה בדרך כלל בסמוך ל ל-
_____ או _____ חג הסוכות הוא גם חג _____ .
מצוות _____ לא נשתמרה כלל באתיופיה כי _____
משך הזמן האיסור במלאכה הוא _____
מלבד: (1) _____ (2) _____
הימים שבהם ימי החג הם _____ אבל יש הבדל בין איסור המלאכה
של יום ראשון ושביעי.

ציין ב-√ את המשותף לחג בארץ ובאתיופיה

1. תאריך החג הוא ב-ט"ו בתשרי.
2. יש מצוות סוכה ושיבה בסוכה בחג.
3. בחג נוטלים את ארבעת המינים.
4. החג נקרא גם חג האסיף.
5. משך החג הוא שבעה ימים.
6. היום הראשון והשביעי הם אסורים במלאכה.
7. יש הבדל בין איסור מלאכה ביום השביעי והראשון לבין שאר הימים.
8. היום השביעי הוא שמחת תורה.

מסלול המשחק

	פ			פ				פ	
פ									
פ									
								פ	
	פ	פ							

הגעת!!

הפעלה מס' - חג הסיגד

- יום הסיגד חל ביום _____ והוא נהוג בהמון רב.
- ביום זה עולים אל _____ כל בני העדה
- ב _____ ובראשם הכהנים. על ההר קוראים
- ב _____ ובקטעים מ _____ והכהנים דורשים בשמירת
- ה _____ ובסוף יום זה יורדים מן ההר ושוברים את _____
_____ ואחר כך פורצים ב _____.
- מקורו של חג זה הוא ב _____ לזכר האסיפה שהייתה בירושלים בזמנם.
- יום זה מזכיר את מעמד _____ וכמו כן מזכיר לנו שאנו
_____ מן הגויים.

הפעלה מס' יום הכיפורים.

- שמו של החג הוא _____ מקורו ב _____
- תאריכו הוא _____
- ביום זה צמים _____
- ישנם קייסים שנהגו לצום גם ב _____
- עינוי הנפש נעשה ע"י _____
- כאשר יום הכיפורים חל בשבת ישנם כמה מנהגים והם:
1. _____
2. _____
- סיום הצום נעשה ע"י _____

ציין ב-√ את המשותף לחג בארץ ובאתיופיה

1. החג נחוג ב-ל' בתשרי.
2. צמים במשך כל היום מערב עד הערב.
3. מאלול עד אחרי יום הכיפורים אלו הם ימי תשובה.
4. יום הכיפורים דוחה שבת בכל מקרה.
5. את הצום פותחים בבית הכנסת עם ברכת הקייס בשמחה עד שעה מאוחרת.
6. במשך היום עסוקים בבקשת סליחה איש מרעהו ובתפילה.
7. משך החג הוא מערב עד ערב.

הפעלה מס' חג ראש השנה.

שמות חג: ראש השנה באתיופיה היו (1) _____ (2) _____

משמעותם בעברית היא (1) _____ (2) _____

תאריך בו נחוג החג הוא _____

הוא נמשך _____ הדברים האחרים בחג הם _____

ואילו הם המותרים _____

לזכר תקיעה בשופר _____ כי _____ בתפילה מזכירים את _____

_____

ציין ב-√ את המשותף לחג בארץ ובאתיופיה.

1. החג נחוג יומיים.
2. החג נחוג ב- ו' תשרי.
3. בחג תוקעים בשופר.
4. בתפילה מזכירים עקדת יצחק.
5. אסור ביום זה לעשות כל מלאכה מלבד דברים הקשורים להכנת אוכל לחג.

הפעלה

לסיום הדיון ישאל המנחה שאלה מסכמת.

לקראת הפגישה הבאה כל משתתף יצטרך להכין סיפור משפחה בעזרת ההורים וזקני העדה. נושא הסיפור: איך התבטא רצונם של בני משפחתך לעלות לארץ, ומה הקשר שלכם לירושלים.

שאלה לדיון -

מה ההבדל בין הקבורה בארץ לבין הקבורה באתיופיה?

הפעלה מס' - בנושא החינוך באתיופיה

שאלות לדיון

המטרה היא לעמוד על ההבדלים בין החינוך היהודי באתיופיה לבין החינוך בישראל היום.

1. מה ידוע לך על החינוך האתיופי?
2. השווה בין החינוך האתיופי הכללי לבין החינוך היהודי.
3. ציין את הקשיים שמנעו התפתחות של החינוך היהודי באתיופיה.
4. מה ההבדל בין החינוך באתיופיה לבין החינוך בארץ?

פעילות באמצעות פתגמים

מטרות

- א. החניכים יכירו את שיטת הלימוד דרך פתגמים.
- ב. החניכים יכבדו וילמדו את התרבות הרוחנית היהודית, עושרה וחוכמתה.
- ג. החניכים יפתחו גישה חיובית ואוהדת כלפי ההורים והמבוגרים.

ציוד להפעלה

1. בריסטול ועליו מסלול המשחק לכל עשרה חניכים.
2. שתי קבוצות של כרטיסים: אחת של פתגמים ואחת של פרוש

הפתגמים (כתובים בעברית ובאמהרית באותיות עבריות).

3. "חיילים" כמספר המשתתפים בקוביות המשחק.

4. רשימת הפתגמים.

5. חפיסת שוקולד.

מהלך הפעולה

1. חלוקת החניכים לקבוצות בנות עשרה חניכים.

2. יש לחלק לכל קבוצה לוח משחק, כרטיסיות פתגמים ופרושים, חיילים וקוביות משחק.

כל חניך זורק קוביות. החניך שעולות בידי מירב הנקודות מתחיל והתור ממשיך לכיוון השעון.

3. ההתקדמות נעשית ע"פ הנקודות בקוביות. כשהחניך מגיע למשבצת שעליה האות פ', יוציא כרטיס מחבילת הפתגמים.

4. החניך צריך לפרש את משמעות הפתגם. אם הצליח, יתקדם שני צעדים. אם מצא פתגם בעל משמעות קרובה המצויה בתרבות הישראלית (מסכת אבות), יזכה בעוד צעד.

5. אם החניך לא ידע את פרוש הפתגם, המדריך או המנחה ישאל אם יש מישהו אחר היודע את פרוש הפתגם. חניך היודע יתקדם שני צעדים. במקרה שאין חניך היודע, או שהמדריך רוצה לאמת את התשובה, ישלף כרטיס מערימת הפרושים ויקרא בקול את פרוש הפתגם.

6. יש לסדר את שתי ערמות הכרטיסים כך שלכל פתגם יהיה במקביל בערימה השניה גם כרטיס הפרוש.

7. החניך שמגיע ראשון לקצה המסלול יזכה בשוקולד כפרס, וכן הבאים אחריו עד גמר כרטיסי הפתגמים. אם נגמרו כרטיסי הפתגמים, יזכה החניך שהחיל שלו נמצא קרוב ביותר לסיום.

זהה את הפיתגם

כל חניך יקבל פתק ובו רשומה מילה אחת מפתגם. עליו לזהות את חבריו השותפים לפתגם ולהשלימו. כך תיווצר קבוצת משימה לפעולות הבאות.

א. כל קבוצה מחברת סיפור שהלקח שלו מובע בפתגם.

- ב. המצאת הפתגם.
- ג. פנטומימה של הפתגם.
- ד. במשחק תן-וקח.

יש לתת אפשרות לדיון על תגובות והרגשות מן המשחק, ומה למדו מן הפתגמים על התרבות של אבותיהם.

פתגמים ופירושים

<u>הפתגם</u>	<u>פירושו</u>
1. הבטן רחבה מכל העולם לבעל סבלנות.	אם תחזיק מעמד בסבלנות הכל יעבור. הבטן מסוגלת להכיל את כל צרותינו בתנאי שנהיה סבלניים.
2. החלום הוא טוב או רע על פי המתרגם.	החלום טוב או רע לפי מי שמפרש אותו. אפשר לרצות ולקוות והדברים יכולים להתגשם.
3. מי שהבטחתו לא מתקיימת עדיף שילדיו לא יתקיימו.	כאשר מבטיחים חייבים לקיים. להבטחה ולמילה יש ערך כמו לילדך. לכן אי קיום הבטחה שווה לאיבוד ילד.
4. לאט לאט הביצה תצעד ברגליה.	אם תהיה לך מספיק סבלנות, תוכל להגיע למה שאתה מצפה מעצמך.
5. חכמה בבטן - כמו אור בכד.	אל תשמור חכמה בבטן. אם לא תוציא את חכמתך, תדמה חכמתך לאור בכד שאינו זורח לסביבה אלא מאיר לעצמו בלבד.
6. אם אתה מנסה לרמות אדם חכם, הרווח היחיד שיצא לך מזה היא שנאתו.	אי אפשר לרמות אדם חכם שכן הוא יתפוס שרצית לרמותו ומערכת היחסים שלך איתו תתערער.
7. קצת חכמה חשובה יותר מאשר הרבה כח בברך.	צריך לחשוב קדימה במקום לנסות לפתור בעיות בכוח.
8. את הדג אוכלים בחכמה.	צריכים לנסות את הדברים בזהירות ובדרכים הנכונות.
9. מי שאינו שואל - יפסיק להיות מושל במצב.	אם לא שואלים לא יודעים כיצד להתנהג ואז לא שולטים (מושלים) מושל במצב.

10. כֹּאשֶׁר לֹא יוֹדְעִים הַכֹּל נִרְאָה קִשָּׁה וּמִסּוּבָךְ.
למי שאינו יודע גם המישור הוא ג'ונגל.
11. לַפְעָמִים קִשָּׁה וּמְכַאֵיב לַחֲכוֹת, אֵךְ בְּסוּף לּוֹמְדִים שֶׁהִיא כְּדַאי לַחֲכוֹת.
הסבלנות מרה היא, אך פירותיה מתוקים.
12. הַבְּעִיּוֹת עוֹבְרוֹת מֵאָדָם לְאָדָם לְכֵן אֲסוּר לְהִתְיַאֵשׁ אוֹ לְהִתְאָכֵזבּ.
הסבל הוא לזמן קצר.
הצרות אינן נשארות כל הזמן אצל אדם אחד.

הפתגם

פירושו

13. מְקוּבֵּל לְרַפָּא בְּמִסְז' חֲמָאָה, אֲבָל נִקַּע בְּפָה - דְּבָרִים אוֹ סוּדוֹת הַיּוֹצֵאִים מֵהַפָּה לְאַחַר שִׁיבְּאוּ אִי אֲפֻשֶׁר לְהַחְזִירָם. אִי אֲפֻשֶׁר לְרַפָּאָם כְּמוֹ אִיבֵר אַחֵר.
אי אפשר לרפא נקע בפה (פה שבור) במסז' חמאה.
14. אֵינְ טַעַם לְנִבּוּחַ אַחֲרֵי שֶׁהֲצַבּוּעַ הַלֵּךְ, הַכֹּלֵב נִבַּח.
אין טעם לנבווח אחרי שהצבוע הלך, הכלב נבח.
15. רַק לְאַחַר הַשְּׁחִיטָה שֶׁל הַחַיָּה נִיתֵן לְדַעַת אִם הַשּׁוֹמֵן נָקִי - כֵּךְ גַּם רַק לְאַחַר שִׁיחָה עֵמוּקָה וּמְמַצָּה אֲפֻשֶׁר לְגַלּוֹת אֶת הָאֲמֵת בְּכָל עֵינָיִן.
רק דרך שיחה ניתן להכיר בחכמת אדם אחר.
16. לְמִי שִׁישׁ עֵינָיִים גְּדוֹלוֹת הוּא מְפַסֵּיד אֶת מָה שִׁישׁ לוֹ בְּבֵית, כֹּאשֶׁר הוּא עֶסוּק בְּמָה שִׁישׁ לְאַחֲרֵים.
מהמדף הגבוה היא רצתה להוריד ומה שהיה תחת בית השחי זרקה.

משחק הפתגמים

כתבו: ישראל שפט, אניטה נודלמן, נתמר הלל, אחיה רובין.
מתוך החוברת: "בין שני עולמות" - בהוצאת המרכזיה החינוכית, תשנ"ה.

מטרות:

- ❖ היכרות עם המורשת התרבותית של יהדות אתיופיה באמצעות פתגמים אתיופיים.
- ❖ כיבוד התרבות הרוחנית האתיופית.
- ❖ פיתוח גישה חיובית ואוהדת של הוותיקים כלפי חניכים יוצאי אתיופיה.

החומרים:

- ❖ בריסטול מסלול המשחק לכל 10 חניכים. או לחילופין יצירת מסלול על הרצפה.
- ❖ שתי קבוצות של כרטיסיות. אחת של פתגמים ואחת של פירושים. כל זוג כרטיסים (פתגם ופרוש) מסומן בסימון זהה.
- ❖ חיילים כמספר המשתתפים
- ❖ קוביות משחק
- ❖ חפיסת שוקולד כפרס
- ❖ פאזל מכל פתגם ופתגם

מהלך המשחק:

שלב ראשון: לימוד הפתגמים

- א. מתחלקים לקבוצות בנות כ - 10 חניכים.
  - ב. כל קבוצה מקבלת לוח משחק, כרטיסיות פתגמים, המפוזרות בצורה אקראית על גבי הלוח, חיילים, קוביות משחק וממתק. כרטיסיות הפירושים נשארות בידי המדריך.
  - ג. כל משתתף זורק קוביה. חניך, שלו מירב הנקודות, מתחיל והסבב ממשיך לפי כיוון השעון.
  - ד. כאשר משתתף מגיע למשבצת ועליה כרטיס, עליו לפרש את משמעות הפתגם. אם הוא הצליח יתקדם 2 צעדים, אם הוא מכיר פתגם דומה בעברית יתקדם צעד נוסף.
  - אם אינו יודע את פרוש הפתגם ומישהו אחר יודע הוא יפרשו ויתקדם 2 צעדים.
  - אם אין מי שיודע, או אם המדריך רוצה לאמת את התשובה יש לשלוף את כרטיס הפירוש המתאים מערמת כרטיסי הפירושים שבידי המדריך ולקרוא אותו בקול.
  - אם יש עולים בקבוצה, המכירים את הפתגם, יש לעודד אותם להביא פירושים ומשמעויות נוספים.
  - ה. משתתף המגיע ראשון לסוף המסלול, יזכה בפרס. האחרים ממשיכים עד גמר כרטיסי הפתגמים.
- הערה: כאשר רוצים לקיים את המשחק במליאה, יש להכין לוח גדול, עליו משחקים נציגי הקבוצות.
- שלב שני: העמקת ההבנה של הפתגמים**

א. כל משתתף מקבל חלק מפאזל הפתגמים ובו רשומה מילה אחת מפתגם. עליו לזהות חלקי פאזל נוספים, השייכים לפתגם ונמצאים אצל משתתפים אחרים ולהשלימו. כך נוצרת קבוצת משימה לפעולות הבאות.

ב. חיבור סיפור, שהלקח שלו מבוטא בפתגם.

ג. על בסיס אותו עיקרון ניתן לפעול כדלהלן:

- המחזת הפתגם

- פנטומימה של משמעות הפתגם

- תן קו

- חידה ברמזים (כדוגמת חידת "מיהו מהו" של עיתון מעריב).

בדיון מסכם במליאה יציגו חניכים מה למדו מהפתגמים על תרבותם של היהודים מאתיופיה.

הפעלה מס' - על פי תיאור מקרה

מר אבבה בקלה נפטר בהיותו בן 57 בביה"ח וולפסון, לאחר שבעה ימים שהיה מאושפז בעקבות תאונת דרכים קשה.

לאחר שנקבע מועד הלווייתו, נמסרה הודעה לכל קרובי המשפחה ולכל המכרים ברחבי הארץ.

במועד הלווייתו התייצבו מאות מאנשי העדה, וכן כמה עובדי מרכז הקליטה שרצו לחלוק כבוד אחרון למת. כמובן שבין משתתפי ההלוויה היו גם ארבעה או חמישה קייסים, שבאו להתפלל למען המת.

כאשר חברת "קדישא" הביאה את האלונקה והחל מסע ההלוויה, החלה מהומה בין הקייסים, שהתנגדו שבני העדה יישאו את המת לקברו, כי אסור לבני העדה להתקרב לגופת המת.

הפעלה מס' מעמד האישה והגבר באתיופיה.

הטבלה תמסר ריקה לכל המשתתפים והיא תמולא בעקבות הדיון בין התלמידים.

מירוץ שליחים

בישראל	באתיופיה	חלוקת תפקידים
עבודות במפעלים עובדים סוציאליים, מורים וכו'.	עבודה חקלאית נפחות מסחר	עיסוק הגבר
שכירים	עצמאים	סוג התעסוקה
עבודות הבית בחופ = עבודה שכירה	עבודות בית	עיסוק האישה
בחלק מהמקרים הבעל יוצא לפרנס ובחלק מקבל קיצבה. בחלק מהמקרים האישה שותפה גם היא לפרנסה ולהכנסות המשפחה.	הבעל שלט על משאבי המשפחה, הייתה לו זכות החלטה בלעדית בנושאים אלו. האישה תלויה לחלוטין בגבר.	פרנסת המשפחה

בסיכום הדיון על פי הטבלה, המנחה יצביע על ההבדלים במעמד הגבר והאשה באתיופיה ובישראל.

נספחים

נספח מס' 1

וזה נוסח המכתב:

”ברוך ה' אלהי ישראל, אלהי כל בשר ואלהי הרוחות.

מכתב זה, שנשלח מאבא טצאנגא, כדי שיגיע אל הכהן בירושלים כאבא יוסף הכהן

הגדול של כל העברים. אני מקווה שהמכתב יגיע לידכם על-ידי בירנכוסא.

אחי העברים שלום יהיה לכם. מכתב הראשון שלחנו אליכם על-ידי דניאל בן חנניה,

אבי משה.

אנחנו שואלים אם בא העת אשר אנו צריכים לשוב אליכם לארצנו, היא ארץ

הקדושה ולירושלים עיר הקודש. כי אנחנו עם דל ואין אתנו לא שופט ולא נביא.

ואם הגיע העת באמת תשלחו לנו מכתב אודות זה, כי אמנם אתם טובים ממנו”.

יומן: יום בחיי סנבטו

"התעוררתי בבוקר נרגש מתמיד. היום היום הראשון שבו אני יוצא לעבוד עם אבא. עד עכשיו נשארתי לשחק בבית עם אחי הקטנים יותר, ואילו מנישו ואבררו יצאו עם אבא לעבודה. מנישו רועה את הצאן של המשפחה, ואילו אבררו עזר לאבא בעבודת השדה.

השבוע התחיל אבררו ללמוד בעיר ועלי הוטל התפקיד של העזרה לאבא בעבודה. כאשר יצאתי עם אבא ראיתי את אחותי למלם יורדת עם אימי לשאוב מים מהבאר. כולי התרגשות, ניסיתי להדביק את צעדיו המהירים של אבא. כאשר הגענו לשדה, הבאתי לאבא את הכלים המסייעים לעבודת החריש. ביצעתי שליחויות רבות, הבאתי מים וכו'.

הרגשתי גאווה בלב על עזרתי לאבא. כאשר הגיעה שעת הצהרים הבאתי לאבא את האוכל, שהכינו אמא ואחותי למלם, וישבנו לאכול.

בתום יום העבודה חזרנו לכפר. למרות עייפותי לא ויתרתי על מפגש ומשחק עם חברי, איתם הייתי משחק מידי יום לפני שהתחלתי לעבוד. שיחקנו, השתוללנו והיה מאוד כיף. והנה אני שומע את אימי קוראת לי ומבקשת שאלך לקרוא לשכנותינו שיבואו לשתות בונה.

אוף, נאנחתי, כל היום עבדתי ולא הספקתי לשחק בכלל עם חברי. אולם כמובן שלא העזתי להגיד כלום. בחוסר רצון עברתי מבית לבית והזמנתי את השכנות.

כאשר חזרתי גיליתי שכל חברי התפזרו לבתיהם. חזרתי גם אני לביתי, ישבתי ליד המבוגרים לשמוע על מה הם מדברים. אולם, מבטו של אבא הבהיר לי מיד שאין זה מקומי ויצאתי החוצה לשחק עם אחותי וכך הסתיים לו היום."

מזכרונות תלמיד כושי (פלשי) בארץ ישראל

יונה בוגלה *

"אני יונה בן נפתלי נולדתי בשנת תרע"א בכפר גונדר אשר בארץ כוש. בהיותי ילד קטן מאוד הייתי אוהב לשבת על ברכי אמי ולשמע לשיחותיה. אמי הייתה מספרת לי ספורים יפים ובשעה זו התעסקה גם בעשית כלי חרס ואני הייתי מסתכל בעבודתה. אבי היה נמצא כל היום בשדה ובשובו בערב מעבודתו היה מחבקני ומנשקני, כי אני הייתי בנו בכורו. בשוב אבי הביתה היה עוסק גם בעבודת האריגה. כאשר היה יוצא לאיזה רגעים החוצה, הייתי נגש ומקלקל את מעשי ידיו ובהכנסו הביתה היה שואל: מי קלקל את מעשי ידי? אני הייתי מודה על האמת ואבי לא הענישני על מעשי ורק היה גוער בי וקורא לי שובב. ביתנו היה בנוי עצים, ככל בתי הכושים, ובימות הגשמים החזקים נטה ליפול. בביתנו היה רק שולחן קטן ושני כסאות בשביל הורי, ואנו הילדים היינו יושבים על הרצפה. בכפרנו יושבות כחמישים משפחות יהודים. לכל משפחה בית קטן. תושבי הכפר מתעסקים בעבודת האדמה ובנפחות. שם יש לנו גם בית כנסת בנוי עצים. בכל ראש חדש זובחים כהנינו זבחים לד'. כשגדלתי קצת הייתי יוצא עם אבי אל השדה. על יד שדה אבי מתנשאים הרים גבוהים, שם גם יער עצים עבותים. לרגלי ההרים מערות ובהן שוכנות חיות טורפות. בראותי איזו חיה טורפת, הייתי רץ אל אבי ומספר לו והוא היה מרגיע את רוחי ומזהירני שלא אלך לבדי למקומות האלה. בהיותי בן שבע שנים שלחני אבי לרעות את צאנו. בבוקר השכם הייתי מקיץ משנתי, לובש את בגדי רוחץ פני וידי, מתפלל ואוכל מעט. אחרי כן הייתי פותח את הרפת וחולב את הפרות. את החלב נתתי לאחי הקטן שיתנהו לאמנו ואני יצאתי עם עדרי אל השדה. בשדה לא ידעתי מנוחה. כל היום רצתי עם הצאן והבקר. פעם בפעם היה העדר מתפזר ועלי הוטל לאספו. הריצה עם העדר נמאסה עלי מאד ועייף הייתי שוכב על אחד הכרים ואמרתי אל לבי: יהיה מה שיהיה, יתפזר העדר ואני לא ארדף אחריו עוד! בשובי לעת ערב הביתה, היה אבי יוצא החוצה ומונה את העדר והנה חסרו בכל פעם גולגלות אחדות. בכעס רב היה אבי מענישני, אני מררתי בבכי. כשגדל אחי הקטן ממני, החל הוא לרעות את עדרנו ואני עזרתי לאבי בעבודתו בשדה.

פעם אחת בא לידי ספר אחד ושמעתי ששם הספר "ספרנו". חפצתי לקרא בו ולא ידעתי. פניתי אל אמי בבקשה שתספר לי מה הוא הספר הזה, באיזה שפה נכתב ומי הביאו הנה? אמי ספרה לי כי עוד בטרם שנולדתי בא אל כפרנו יהודי לבן ושמו יעקב והוא הביא הנה את הספר הזה. התפלאתי מאד לשמע דברי אמי ואשאל אותה: מה זה איש לבן, האפשר כדבר הזה? ותאמר לי אמי: האיש שבא אלינו הוא ככל האנשים, אך פניו, אוזניו ואפילו ידיו הן לבנות. אמי, אמרתי, רצוני לראות את האיש הזה. הוא איננו עתה בארצנו, ענתה אמי, כאשר יבוא הנה-תראהו. מאז הייתי מתפלל לה' כי ישלח במהרה אל כפרנו את היהודי הלבן. ימים רבים אחרי השיחה הזאת ששוחחתי עם אמי, קיבל כהן כפרנו מכתב מהיהודי הלבן. בערב בהיותנו בבית הכנסת, נאם לפנינו הכהן כי היהודי ד"ר יעקב פיטלוביץ אשר לקח אתו בהיותו פה את שלמה ואת ירמיהו, יבוא הנה. מה גדלה שמחתי כאשר שמעתי את הבשורה הזאת. בכליון עינים צפיתי ליום בואו. פעם אחת, ואני ודודי שבנו מעבודתנו בשדה, ראינו והנה סוסים ופרדות ואנשים עד אין מספר נמצאים בכפר. נכנסנו הכפרה וראינו הרבה אנשים באו מהכפרים הקרובים. ניגשתי אל איש אחד ואשאלהו: לשם-מה באו הנה האנשים האלה? היהודי הלבן בא, ענני האיש, ולכן באו הנה הרבה אנשים לקבל את פניו. כאשר שמעתי את הבשורה הזאת, נדחקתי בין המון האנשים כי חפצתי להתקרב אל היהודי הלבן ולהסתכל בו היטב. אחרי רוב עמל עלה בידי להתקרב אליו, אך לא ראיתיו היטב כי היום רד והלילה בא. הבוקר אור. אני ואבי הלכנו לבית הכנסת להתפלל שחרית. אחרי התפלה בא לבית הכנסת היהודי הלבן, הוא האדון יעקב פיטלוביץ ודרש לפנינו על דבר ארץ ישראל ועל היהודים היושבים בה. הוא דבר אלינו כושית. הסתכלתי בפניו היטב היטב ויהי בעיני כאיש אלקים. חדשים אחדים ישב האדון פיטלוביץ בכפרנו ולמד אותי ואת יתר חברי לקרוא "אלף בית" מתוך "ספרנו" חלק ראשון. הוא למד אותנו גם את "קריאת שמע", "צור משלו", "התקווה". כעבור זמן מה נפוצה שמועה בכפרנו כי בעוד זמן קצר יעזב האדון פיטלוביץ את גונדר וישוב לביתו. אני הצטערתי מאד על זה ואכנס אל מעונו לשאלהו אם אמת הדבר אשר שמעתי. בבואי למעונו מצאתי שם את ירמיהו ששב מארץ ישראל. ירמיהו שאל אותי: אתה רוצה לנסוע לארץ-ישראל עם האדון פיטלוביץ? מדוע זה לא - ענית לו - רוצה אני מאד לנסוע לארץ-ישראל, מי ייתן והרשוני הורי. כאשר שבתי הביתה, התחלתי להפציר בהורי שיתנוני לנסוע לארץ-ישראל.

יום יום בקשתי מהם עד אשר שמו לבם לדברי ואמרו: יש לך הרשות לנסוע. סיפרתי לחברי את הדבר הזה והם לא האמינו לי. בעוד ימים אחדים, אמרתי להם, תוכחו כי לא דבר שקר אמרתי לכם. באחד הימים בא אל ביתנו האדון פיטלוביץ ואתו חברי חזקיהו, אברהם בן מאיר ואברהם בן ירמיהו ויאמר אל אבי כי שעת הפרידה הגיעה. אבי ואמי נשקוני זמן רב ויברכוני: סע בננו בשלום, ישמרך ד' בכל אשר תפנה, היה ברוך לאביך ולאמך ולכל בני משפחתך.

אני והורי בכינו מאד בעת שנפרדתי מעליהם וביום ההוא שמתתי לדרך פעמי. יום תמים הלכנו ברגל ולפנות ערב הגענו לכפר יהודי אחד, טדה שמו. תושבי הכפר קבלו אותנו בסבר פנים יפות ויאכילו אותנו וישקונו, וכעבור שבוע ימים יצאנו לדרכנו. שבוע ימים הלכנו ולא מצאנו כל מקום ישוב. אחרי שבוע הגענו אל כפר אחד. שמחנו מאד כי חפצנו לנוח מעמל הדרך. אך תושבי הכפר היו אנשים רעים וכאשר שמעו, כי חפצים אנחנו לנוח בכפר ימים אחדים, מהרו וסגרו את השערים ולא נתנו לנו להיכנס. רגעים אחדים עמדנו מחוץ לכפר, כי לא ידענו את המעשה אשר עלינו לעשות.

פתאום לבשה אותנו רוח גבורה ונשבר את השער והאדון פיטלוביץ אמר לזקן הכפר, כי המלך הרשנו להתהלך בארץ לארכה ולרחבה. כששמע זקן הכפר את הדבר הזה הסכים לקבלנו אל הכפר. לילה אחד עשינו בכפר ובבוקר החלטנו ללכת הלאה. ימים אחדים הלכנו עד אשר באנו לעיר אחת, שבה גר נציב הארץ. הנציב קיבל אותנו בספר פנים יפות וישחט לכבודנו שני כבשים ויזמיננו לבקר את ביתו. ביקרנו את ביתו וראינו את כל עשרו. הנציב אמר לנו כי הוא מודה לנו בכל לבו על אשר ביקרנו אותו בביתו. אנחנו ברכנו אותו והודינו לו על חסדו הגדול שעשה אתנו ונפרדנו ממנו בידידות. הנציב שלח איתנו אנשים אחדים שיורו לפנינו את הדרך, אל היאור הגדול, שהיה עלינו לעברו בשחייה. אחרי שעברנו את היאור נפרדו מעלינו האנשים וישבו אל אדוניהם.

אנחנו המשכנו את דרכנו וכעבר ימים אחדים באנו לעיר גדולה ויפה מאוד מאוד. שם ראיתי בנינים גבוהים ונהדרים, ופרדסים מרהיבי עין, עגלות וגם אוטומובילים. חצי שנה בלינו בעיר ההיא והאדון פיטלוביץ למד אותנו שירים ותפלות ובאר לנו עניינים שונים.

אחרי חצי שנה עלינו כלנו אל הרכבת ונסע הלאה. כאשר ראיתי בפעם הראשונה את הרכבת התפלאתי מאד. לא יכלתי להאמין כי העגלה הגדולה הזאת תוכל לנסוע. הבטתי לכאן ולכאן ואראה כי אף סוס אחד איננו רתום לעגלה. ואיך תלך? עוד אני יושב וחושב לי והנה נשמע צפצוף והרכבת זזה... אלי, אלי, הרכבת הולכת באמת, מה רב הפלא!

ארבעה ימים נסענו ברכבת עד בואנו לעיר החוף "דרדוה". בעיר ההיא היינו רק שבעה ימים וביום השמיני ישבנו באנייה ההולכת לעדן. מה גדול היה פחדי כל שבת באנייה. התפלאתי על כל האנשים שישבו גם באנייה הזאת ואמרתי בלבי: אבי ואמי, לו ידעתם את הסכנה הצפויה לי, לא הייתם מרשים לי לנסוע עם האדון פיטלוביטש. פחדתי מאד שהאנייה תטבע ביים. באין ברירה התגברתי על פחדי ואמצתי גם את יתר חברי שנסעו עמי, שלא ייראו את הים. אנייתנו הפליגה וכעבור יום וחצי היום הגענו לעדן. משם נסענו לנמל-סעיד. כשבאנו אל העיר ההיא, באו אנשים אחדים מידידי האדון פיטלוביטש, וייקחו אותנו אל בתיהם וינהלנו באוכל ובבגדים ובכל טוב. ימים אחדים אחרי בואנו לנמל-סעיד, נפרד מעלינו האדון פיטלוביטש ויסע לירושלים להכין מעון בשבילנו. חודשים עברו מעת אשר נפרד מעלינו האדון פיטלוביטש. געגועינו אליו רבו מיום אל יום. במכתב הוא כתב לנו שיביא אותי ואת אברהם בן מאיר אליו ירושליימה. אני וחברי שמחנו מאד שזכינו לעלות לארץ ישראל. נפרדנו על כל מכרינו ונעל לרכבת ההולכת ירושליימה. לילה אחד ומחצית היום נסענו - והגענו, בעזרת השם, ירושליימה. התפלאי מאד ליפי העיר הקדושה לנו והודיתי לד' על הביאו אותי הנה.

כשבאנו ירושליימה, הביאנו האדון עמנואל, שנסע גם הוא אתנו, אל המלון שבו התאכסן האדון פיטלוביטש. בשמחה רבה קבל אותנו האדון פיטלוביטש ואחרי שנחנו מטלטולי הדרך, הלך אתנו אל המעון "תושיה". מורי "המעון" וחניכיו קבלו אותנו בשמחה ובאהבה. הילדים התבוננו אלינו ושאלו אותנו היודעים אתם עברית? לא ענינו על שאלתם מפני שלא ידענו עוד לדבר עברית. כעבר ימים אחדים הכניסנו האדון פיטלוביטש אל בית הספר המזרחי "תחכמוני" שאנו לומדים בו עד היום. חברינו, הילדים הלבנים, קבלו אותנו בחבה ולמדו אותנו לדבר עברית. האדון עמנואל עזר לנו בזמן הראשון בלמוד הקריאה והכתיבה. יום אחד אמר אלי האדון עמנואל: "כתוב, יונה, מכתב לאביך ולאמך". שמעתי בקולו וכתבתי את המכתב הזה:

לכבוד אבי ואמי היקרים, הטובים והאהובים, שלום לכם!
אני בריא בעזרת-האל. בדרכי לארץ ישראל ראיתי הרבה דברים אשר לא ראיתם מימכם. שמח אני כי הנני יושב בארץ ישראל. וביחוד אני שמח כי אני יושב בעיר הקודש ירושלים. אך מה מאושר

הייתי, לו הייתם גם אתם אתי, הורי היקרים, בעירנו הקדושה.
אני יודע כבר לקרוא ולכתב עברית. אני גם מדבר עברית. דרישת שלום
לאחי הקטנים ולכל משפחתי.
ממני בנכם יונה בן נפתלי.

עכשיו אני לומד בכתב וא"ו, אני לומד בשקידה את שפתנו הקדושה. ואני מברך את
ד' כי הביאני אל ארצנו הטובה והיקרה".